

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ «ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ
БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ»**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 331: 314. 7 (34)

ТКБ 63. 3 (2 тоҷик)

САДБАРГИ ИСО

**ТАҶРИБАИ ТАЪРИХИИ МУҲОҶИРКУНӢ ВА АЗХУДКУНИИ
ЗАМИНҲОИ НАВКОРАМ ДАР ВИЛОЯТИ КӢЛОБИ
ҶШС ТОҶИКИСТОН (СОЛҲОИ 1924-1991)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих
аз рӯйи ихтисоси 07.00.02. – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

Бохтар – 2025

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав” омода гардидааст

Роҳбари илмӣ: **Алимов Давлаталӣ Халилович** - доктори илмҳои таърих, профессор, мудири кафедраи таърихи умумии МДТ «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав»

Муқарризони расмӣ: **Абдурашитов Фозил Маматович** – доктори илмҳои таърих, мудири шуъбаи таърихи навини Институти таърих, мардумшиносӣ ва бостоншиносии ба номи Абурайҳони Берунии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Артиқов Абдурафиқ Абдуманонҷонович – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи умумӣ ва ватании Донишгоҳи Славянии Россия ва Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ”**

Ҳимояи диссертатсия санаи «10» - уми октябри соли 2025, соати 9:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-082- и назди Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав» (суроға: 735140, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Хатлон, ш. Бохтар, кучаи Айнӣ, 67) баргузор мегардад. E-mail: mahmadullojalilov@mail.ru; рақами телефони котиби илмӣ +992904-11 02 66

Бо диссертатсия ва автореферати он тавассути сомонаи www.btsu.tj ва дар китобхонаи МДТ «ДДБ ба номи Носири Хусрав» шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2025 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ
номзади илм
ҳои таърих

Ҷалилов М.Ш.

МУҚАДДИМА

Муҳиммияти мавзуъ. Тоҷикистон кишварӣ кӯҳӣ ва аграрӣ буда, дар марҳилаҳои гуногуни таърих масъалаҳои азхудкунӣ ва истифодаи замин, муҳоҷирати кишоварзон аз як минтақа ба дигар минтақаи ҷумҳурӣ ҳамеша муҳиммияти хоси иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ҳатто сиёсӣ низ дошт. Баробари барқарор гардидани Ҳокимияти Шуравӣ масъалаи аграрӣ дар ҳаёти иқтисодии Тоҷикистон ҷои асосиро ишғол намуд. Ислоҳоти Ҳокимияти Шуравӣ дар солҳои 20-30-юми асри XX дар дохили Тоҷикистон, аз он ҷумла дар минтақаи Кӯлоб ба раванди муҳоҷирати кишоварзӣ ва ташаккули хоҷагидорӣи коллективӣ таконе бахшид. Кооператсияи оммавӣ дар қишлоқ колхозҳоро ба шакли асосии ташкили истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ ва моликияти замин табдил дод.

Қайд кардан ба маврид аст, ки аз оғози ташкили Ҳукумати Шуравӣ дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон ба масоили иҷтимоӣ ва иқтисодӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир намуда, барои дар масири рушду тараққӣ қарор додани ин минтақа Стратегия ва барномаҳои вижаро ба кор мегирифт, ки мо дар ҷараёни кори илмӣ хеш борҳо ба ин масоил рӯ оварда, барои тасбити андешаи хеш мисолҳои зиёдеро манзур хоҳем кард.

Дар сохтмонҳои ирригатсионӣ ва азхудкунии заминҳои нав аз ҳисоби дахҳо ҳазор муҳоҷирон захираҳои бузурги меҳнатӣ зиёд карда шуданд. Ба ин муносибат тадқиқи таҷрибаи таърихӣи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон (солҳои 1924-1991), дар вазъияти ҷадиди кишвари азизамон Тоҷикистони соҳибистиклол аз назари таърихнигорӣи давлати соҳибистиклол аҳаммияти илмӣ-таърихӣ дорад.

Бояд қайд намуд, ки вилояти Кӯлоб ҳамчун воҳиди маъмурӣ ба ҳайати Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро (ҶХШБ, солҳои 1920-1924) дохил мешуд.

Чанд сол аст, ки донишмандони соҳаи таърих ба масоили дар боло зикршуда рӯ оварда дар масъалаи обёрии заминҳои боир ва муҳоҷиркунии аҳолии ба манотиқи гуногуни мамлакат фикрҳои ҷолибе баён доштаанд, аммо то ҳол таҷрибаи таърихӣи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар дохили

вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон (солҳои 1924-1991), аз ҷиҳати илмӣ махсус ва ҳамаҷаҳафа омӯхта нашудааст.

Аҳамияти илмӣ-таърихнигории таҷрибаи таърихӣ масъала боз ҷиҳати татбиқи стратегияи иқтисодии Тоҷикистони соҳибхӯшӣ дар замони муосир, барои заминҳои ҳосилхези вилояти Кӯлобро аз нав сохтан ва пурратар истифода бурдан, корҳои мелиоративиро дар асоси қомеъҳои илму техникаи ҳозира ҷаҳлона пеш бурдан, зоҳир мегардад.

Муҳиммияти масъалаи таҳқиқшаванда инчунин дар он мушоҳида мегардад, ки ташаккули зироаткорӣ обӣ аз ҳисоби муҳочирон дар давраи таҳқиқшаванда барои афзоиши таваҷҷуби иқтисодӣ яке аз манотиқи мамлакат шароит муҳайё намуд. Бояд гуфт, ки бар асари он ки аҳолии мамлакат ба манотиқи ҳамвор муҳочир карда шуданд ва таҷрибаи кишоварзӣ надоштанд, ба қори кишоварзӣ пардохтанд.

Таваҷҷуби заминҳои кишоварзӣ ҳоли аҳамияти вижа буда ҳадафи аввалиндараҷаи он таъмини аҳолии ба озуқаворӣ буд, ки онро мо солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) бармало эҳсос кардем. Аҳолии ба водихо муҳочир карда шуда натавонанд худро аз ҳисоби заминҳои навқорам ба озуқаворӣ таъмин менамуданд, инчунин ҳангоми Ҷанги Бузурги Ватанӣ (солҳои 1941-1945) қисмати бештари маҳсулоти истеҳсол кардашударо ба фонди фронт ирсол менамуданд.

Аз тарафи дигар аҳолии мамлакат бештар дар манотиқи кӯҳистон ба сар мебуданд ва дар он манотик замини қорам хеле кам мавҷуд буд. Дар сурате, ки заминҳои хуби ҳосилхез, заминҳое, ки солҳои сол аз ғардиши кишоварзӣ дур монда буданд, бекор ҳобида истифода намешуданд. Албатта, ин заминҳо ба туғайзорҳо табдил ёфта буданд, ки дар ҳалли ин масъалаҳо ягона сиёсати дуруст ин муҳочиркунии аҳолии аз минтақаҳои наздикӯҳӣ ба водихо буд.

Муҳиммияти мавзӯи рисола дар он муайян мегардад, ки:

якум, омӯзиши ин таҷриба, яъне муҳочиркунии ва бунёди иншоотҳои ирригатсионӣ, яъне обёрӣ ва пойгоҳҳои обқаш барои татбиқи ин таҷриба дар дигар манотиқи кишвар, ки аз сатҳи оби дарёҳо дар иртифои муносиб қарор доранд муфид арзёбӣ мешавад;

- **дујом**, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз мунҳал гардидани Иттиҳоди Шуравӣ ва мустақил гардидани мамлакат дигаргуниҳои кулӣ ва амиқ рух доданд, ки онҳо бархӯрд ва диди навро тақозо мекарданд ва яке аз масоил ин масъалаи обёрии заминҳо ва аз ин роҳ тавсеаи заминҳои кишоварзӣ маҳсуб меояд, дар кори мазкур ин масоил ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст;

- **сеюм**, ин мавзӯ боз ба хоҳири он муҳим аст, ки пас аз гузашти айём ва дигаргуниҳои кулӣ дар ҳаёт масоили шодобсозии заминҳои боир ва ба гардиши кишоварзӣ ворид намудани заминҳои бекорхобида ҳанӯз ҳам мубрам боқӣ мемонад. Инчунин, муҳочират ба ноҳияҳои пахтакори соҳиби замини қорамдошта, сохтмони ирригатсионӣ бо дастовардҳои пешрафти илму техника мусоидат мекунад, ки ба афзоиши минбаъдаи бехбудии халқ дар мадди аввал меистад.

Пас агар аз ин зовия ба ин қазия назар андозем омилҳои зерин бояд ифода карда шаванд:

- **аввалан**, дар мамлакат аз манотиқи кӯҳистон ба ҳамвориҳо ва ба қавли маъруф водихо кӯчонидан ва муҳочир кардани аҳолии ҳадафи иқтисодӣ дошт ва ҳукумати вақт бо ин иқдоми хеш меҳост тавлиди маводи кишоварзиро зиёд намояд. Дар ҳамин ҷо як нуктаро ёдовар шудан ба маврид аст, ки вақте сокинони манотиқи кӯҳистон ба водихо муҳочир карда шуданд, ҳамзамон дар канори боло бурдани истеҳсолоти кишоварзӣ масоили дигаре низ аз қабилӣ масоили иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ он сокинон ҳаллу ҷавоб карда мешуд, ки дар зер баррасӣ ва таҳқиқ хоҳанд шуд;

- **дујом**, инчунин ин иқдом мунҷар ба он шуд, миқдори заминҳои ҳангуфте дар вилоят ба гардиши кишоварзӣ ворид карда шуда, аз ин маҳал теъдоди хеле зиёди аҳолие, ки аз макони собиқӣ зисти хеш ба водихо кӯчонида шуданд, ба тамоми қорҳои саҳроӣ ва дигар қорҳо ҷалб карда шуда, дар ин маҳал истеҳсолоти кишоварзӣ баланд бардошта шуд;

- **сеюм**, инчунин аҳолие, ки аз манотиқи кӯҳистон дар вилояти Кӯлоб муҳочир карда шуда буданд, дар канори қорҳои кишоварзӣ ба таҳсил ва минбаъд фаъолиятҳои дигар низ аз қабилӣ қор дар қорхонаҳои саноатӣ ҷалб карда шуда ва

аз ин маҳал обёрӣ намудани заминҳои боир мунҷар ба ташкили хоҷагиҳои калони кишоварзӣ ва ирригатсионӣ шуд.

Даврае, ки муаллиф ба риштаи таҳқиқ кашидааст, ин давраи муҳочират (солҳои 1924-1991), сокинони манотиқи кӯхистон ба водиҳо ба хотири ҷалби бештари аҳоли ба корҳои кишоварзӣ ва дигар намуди фаъолият ва аз ин маҳал бехтар кардани сатҳи зиндагии аҳоли буд. Муҳаққиқ зимни таҳқиқи мавзуи мазкур ба сарчашмаҳои гуногун аз он ҷумла бойгонии он давра рӯ овардааст, ки мо онро зимни иҷрои кор ва истиноди муаллиф ба он сарчашмаҳо бармало эҳсос мекунем.

Таҳқиқот нишон дод, ки таҷрибаи муҳочиркунии аҳоли дар собиқ вилояти Кӯлоб шомили мавриди гуногуни мусбӣ буда, таҷрибаи таърихӣ он метавонад дар мавриди ниёз мавриди истифода қарор гирад. Омӯхтани муҳочиркунии аҳолии собиқ вилояти Кӯлоб ва обёрӣ намудани заминҳои боир боиси аҳаммияти илмӣ ва назариявӣ-таҷрибавӣ мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаи таҷрибаи таърихӣ муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон (солҳои 1924-1991), гарчанде ки дар ин бора мақолаҳои алоҳида ва дар монографияҳо маводҳо низ оварда шудааст, аммо ҳанӯз мавзуи тадқиқоти махсуси илмӣ нагардидааст.

Тамоми таълифот, маълумоти мавҷударо марбут ба омӯзиши таҷрибаи таърихӣ муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон (солҳои 1924-1991) мавриди таҳқиқ шартан ба чор гурӯҳ тақсим намудан мумкин аст:

Ба гурӯҳи аввал, осори муҳаққиқон, брошураҳо, мақолаҳои илмӣ, ки дар равияи ҳизбӣ-таърихӣ навишта шудаанд, метавон дохил намуд [Ниг.:17; 19; 23; 26; 29; 32; 39; 41; 43; 46; 48; 52; 53; 54; 62; 63; 67; 75; 78; 80; 81].

Метавон гуфт, ки дар улуми таърихӣ қабл аз инқилоби болшевикӣ низ оид ба таърихи ирригатсия [Ниг.: 18; 19; 21; 30; 38] дар асарҳои Бартолд В.В. ва яқчанд асарҳои Абулҳаев Р.А. маводи таърихӣ оварда шудаанд. Оид ба муҳочирони Тоҷикистон [24], дар асарҳои Антоненко Б.А., Абулҳаев Р.А. ва

дигарон таҳқиқотҳои илмӣ таълиф шудаанд. Ин асарҳо ҳомили мавод ва иттилооти хеле дархӯр буда, ба масъалаҳои мухталифи ин манотик равшанӣ меандозанд. Дар маҷмӯъ, агар ба ин масъала амиқтар назар андозем, ин манотик ва бавежа вилояти Кӯлоб ба хоҳири обу ҳавои хуб ва гарму нарми хеш диққати уламо, донишмандон ва дигар ашхосро ба худ ҷалб кардааст. Барои мисол, маскани охирати хеш гузидани шаҳри Кӯлоб аз сӯйи яке орифони давр Мир Саид Али Ҳамадонӣ тасдиқи гуфтаҳои болост. Мо дар бораи дигар шахсиятҳои маъруф ва орифони давр медонем, ки ин минтақаро ба хоҳири макони зист ва маскани охирати хеш гузидаанд, ки инҳоро дар асарҳои Зейнал Т.И., Ғуломов Я.Ғ. мушоҳида кардан мумкин аст [Ниг.: 35; 37].

Ба гурӯҳи дуюм, осори илмии олимони замони шуравӣ ва даврони истиқлолиятро метавон дохил намуд, ки аҳамияти таърихӣ, таърихнигорӣ ва иқтисодӣ доранд, ки ин дар асарҳои Саидмуродов Х.М., Набиева Р.А., Масов Р.М., Қосимов А., Ҳамроев М., Абулҳаев Р.А., Абдурашитов Ф.М. мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтаанд [Ниг.: 19; 21; 27; 28; 48; 54; 56; 52; 57; 60; 64; 66; 67; 69; 72; 76].

Масоили кӯчонидани аҳоли ба минтақаи вилояти Кӯлоб дар Иттиҳоди Шуравӣ ва Осиёи Миёна шомили масоили ҷо ба ҷо кардани аҳоли дар ин минтақа буда, дар пай ҳадафҳои мухталиф дошт.

Барои мисол солҳои 20 –уми қарни XX ҳадафи таъмини аҳолии манотиқи кӯҳистон бо замини обёришавандаи қорам; солҳои чилуму панҷоҳум бошад, бартараф кардани камбизоатӣ дар байни кишоварзон ва аз байн бардоштани тафовути деҳот аз шаҳр ва аз ин маҳал боло бурдани сатҳи саводноки ва маърифати кишоварзон; солҳои шастуму ҳафтодум бошад, баланд бардоштани сатҳи маърифати аҳоли ва ба дастовардҳои фарҳангӣ ва маърифатӣ бархӯрдор намудани аҳоли буд. Дар ин солҳо, яъне солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ва пас аз ҷанг, ки ба иқтисоди миллии мамлакат хисороти ҳангуфте ворид намуда буд, дар қанори истиқрору ободсозӣ масоили шиносоии мардум ва аҳоли бо дастовардҳои фарҳанг суруду мусиқӣ ва театру кино ба таври муназзаму мураттаб амалӣ карда мешуд. Яъне масоили рушду амалӣ ва обёрию

муҳоҷиркунии аҳолии ин минтақа, минтақаи вилояти Кӯлоб аз мадди донишмандони соҳа дар канор набудааст.

Ба гурӯҳи сеюм, рисолаву таҳқиқотҳои олимони ватаниву хориҷиро, ки бевосита ба масъалаҳои муҳоҷират ва азхудкунии заминҳои навқорам тааллуқ доранд, ба монанди Антоненко Б.А., Аҳмедов Р., Абулҳаев Р.А., Абдурашитов Ф.М., Қурбонова Ҳ.Қ., Бозоров Қ.Қ., Артиқов А.А. дохил мешаванд [Ниг.: 87; 88; 89; 90; 91; 92; 94]. Дар ин ҷо мо бояд ба осори доктори илми таърих Ф.М. Абдурашитов таваҷҷуҳ намоем, ки дар он муаллиф қайд намудааст, ки муҳоҷирати дохиливилоятӣ асосан дар вилояти Кӯлоб гузаронида шуда буд, ки дар вилоят қисми зиёде аҳоли дар кӯхистон ва деҳаҳои наздикӯҳӣ зиндагӣ ба сар мебуд ва ниёзи муҳоҷират ба заминҳои водӣ дошт.

Ба гурӯҳи чорум, монографияҳои фундаменталӣ, таърихи минтақаҳои кишвар ва ҳизбу хочагии халқ дохил мешаванд [Ниг.: 34; 36; 40; 41; 42; 45; 47; 61; 63].

Ахбор ва иттилооти асосӣ роҷеъ ба таърихи ин масъала дар асарҳои калон аз қабилҳои таърихи халқи тоҷик (сечилда – чилди 3 ва шашчилда – чилдҳои 5 ва 6), таърихи вилоятҳои Хатлону Кӯлоб, таърихи ноҳияҳои вилояти Кӯлоб, таърихи хочагии халқ, таърихи Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон, таърихи сохтмони колхозию совхозӣ, таърихи сохтмони маданӣ ва таърихи синфи корғари Тоҷикистон мунақис шудаанд.

Дар асарҳои зикршуда маълумот ва ахбори муфасссал роҷеъ ба масоили мавриди таҳқиқ ба таври муфасссал ва ҳамаҷониба дарҷ ёфтааст, ки дастандаркорон ва масъулин метавонанд аз он мавод ба таври фаровон истифода намуда, андешаҳои хешро дар ин робита дарҷ намоянд. Бояд зикр кард, ки маълумот ва ахбори пешниҳодшуда иттилооти муфасссал ва дақиқро роҷеъ ба масоили мавриди таҳқиқ дар бар мегирад.

Ин мавзӯ масоили моро низ фаро гирифта барои ҷумҳурии махсус баррасӣ шудааст [Ниг.: 25; 55; 95; 97]. Як нуктаро зикр кардан ба маврид аст, ки дар ин нашрияҳо мавзӯи вилояти Кӯлоб дар ҷаҳорҷӯби масоили саросарии ҷумҳурии мавриди баррасӣ қарор дода шудааст ва дар ҳар сурат масъалаҳои хубро дар бар

мегирад, ки истифодаи онҳо аз манфиат холи нест ва дар мачмуъ, ба суди кулли ин масъала ва мавзуи мо ҳал мешавад. Мо барои пайдо кардани маълумот ва ахбор роҷеъ ба мавзуи хеш ба сарчашмаҳо ва бойгонихои зиёде рӯ оварда аз он ҷо маълумотҳои ҷолибе барои кор ва мавзуи хеш ба даст овардем. Ва он маълумот ва ахборро дар мавридҳои ба назари худамон лозим ва дархӯр мавриди истифода қарор додем. Факту далел ва арқоми зиёдеро, ки мо дар кори хеш истифода кардем, баёнғари гуфтаҳои он мебошад.

Дар ҳамин ҷо зикр кардан ба маврид аст, ки бо таваҷҷуҳ ба он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди Шуравӣ қарор дошт ва дар даврони шуравӣ тамоми масоил аз ҷаҳорҷӯби идеологияи ҳизби коммунист, яъне ҳизби болшевикон мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода мешуд [Ниг.:32; 54; 81]. Ин ҷо зикри монографияи М. Ҳамроев бо номи «Фаъолияти Ҳизби Коммунистӣ дар роҳи таракқӣ додани ирригатсияи Тоҷикистон (солҳои 1924-1938)» ҷолиб буда, ёдоварии он ба мавқеъ мебошад, ки дар ин рисолаи илмӣ масъалаҳои муҳочират, обёрии заминҳои навқорам ва сохтани иншоотҳои ирригатсионии Тоҷикистон дар солҳои 20-30-юми асри XX мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Дар он фаъолияти серсоҳаи ташкилотҳои ҳизбии ҷумҳурӣ умуман дар сохтмони хоҷагии об ва хоҷагии қишлоқ дар давраи муайян таҳқиқ карда шудааст» [80, С.330]. Вилояти Кӯлоб, дар асари М. Ҳамроев, дар шароити умумии ҷумҳурӣ ба назар гирифта шудааст. Хусусиятҳои минтақа аз рӯи масъалаҳо мавриди баррасӣ қарор дода намешаванд.

Чи тавре дар болотар зикр карда будем донишмандон ва муҳаққиқони гуногуни тоҷик дар солҳои мухталиф ва хусусан солҳои сиёмои қарни пор аз қабилҳои Т.М. Муҳамедов, С.З. Мирошниченко, А. Аҳмедов, С.И. Ҷураев [Ниг.:25; 55; 95; 97] ва амсоли инҳо дар навишта ва мақолаҳои хеш масоили обёрӣ ва ирригатсияи манотиқи мухталифи кишварро ба риштаи баррасӣ ва таҳқиқ кашидаанд. Гуфтан ба маврид аст, ки ин навиштаҳо бештар ҳислати фаннӣ ва иқтисодӣ доранд. Чуноне ки муҳаққиқ Ҳаликов И. қайд мекунад «ин корхоро метавон ба таҳқиқотҳое, ки солҳои 1924 – 1960 дар заминаи кӯчондани аҳоли ва таъсиси иншоотҳои обёрӣ ва ё ирригатсионӣ дар аҳди Шуравӣ роҷеъ ба Осиёи

Миёна анҷом дода шуда буданд, мутааллиқ доништан лозим аст» [79]. Бархе аз ин корҳо ба манотиқи мушаххасе бахшида шудаанд [Ниг.:55; 119]. Барои ин метавон монографияи Н.И. Миронов бо номи «Муборизаи Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон барои мелиоратсия ва механиконидани пахтакорӣ (солҳои 1946-1965)» - ро ҳамчун мисол овард. Дар ин асар номбурда масъалаи номбаршударо мавриди баррасӣ ва омӯзиш қарор дода, таҷрибаи воҳидҳои ҳизби коммунистро дар иртибот ба ин масъала шарҳу тавзеҳ додааст. Аммо дар ин кор масъалаи муҳочират, ирригатсия ва обёрии вилояти Кӯлоб дар солҳои 60-80 – уми қарни гузашта таҳқиқ нашудааст.

Донишманди тоҷик Раҳим Масов [52], ки худ зода ва парварди аҳди Шуравӣ мебошад, ба омӯзиш ва баррасии ин масоил, яъне масоили обёрӣ ва ирригатсия даст зада, ҳамзамон корҳои анҷомдодаи донишмандони тоҷикро дар ин масъала мутолиа ва арзёбӣ намуда, ба ин корҳо баҳои сазовор додааст.

Яке аз донишмандони тоҷик профессор Р.А. Абулҳаев дар китоби хеш, ки онро соли 1988 ба нашр расонидааст, масъалаи обёрии заминҳои боири мамлакат аз солҳои 1948 то солҳои 1980 – ро ба риштаи таҳқиқ кашида, дар ин бора факту далелҳои ҷолиб оварда, андешаҳои бикр баён намудааст. Ба андешаи ин донишманд муҳочиркунӣ ва обёрии заминҳои боир дар ин давра хеле хуб ва бо маҳорати баланди идорӣ анҷом дода шуда, рушди иқтисодии мамлакатро таъмин намудааст. Муаллиф вилояти Кӯлобро [19] борҳо зикр намуда, барои тартиб додани вазъияти сохтмони иншоотҳои ирригатсионӣ, муҳочираткунии аҳолии вилоят дар дохили минтақа, азхудкунии заминҳои боқимонда, коркарди заминҳои қорам дар вилоят бисёр маводҳои хуб медиҳад. Вай дар монографияи дигараш [20] низ ин масъаларо матраҳ намуда, масъалаи муҳочиркуниро дар мамлакат ва қуллан дар саросари Шуравӣ ба риштаи таҳқиқ кашидааст.

Асари Ф.М. Абдурашитов [86] низ ба ин масъала бахшида шудааст. Дар он муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам, обёрии заминҳои бекорхобида махсусан нишон дода шудааст. Муаллиф сабабҳои онро не, балки факти муҳочиркуниро таҳлил кардааст.

Дар монографияаш Қурбонова Ш.В. [93], инчунин сиёсати муҳочиркунонии

давлати Шуравӣ дар солҳои 20-30-юми садаи бистумро таҳлил менамояд. Муаллиф тавассути таҳлили маводҳои воқеии мавҷуда раванди муҳочираткуниро дар вилояти Кӯлоб дар давраи аз соли 1924 то соли 1941 тавсиф мекунад, ки ин вилоят яке аз минтақаҳои муҳими вилояти Хатлон ба ҳисоб меравад. Вилояти Кӯлоб махсусан ба назар гирифта нашудааст.

Чи тавре аз адабиёти таърихӣ бармеояд, масъалаҳои бунёди колхозу совхозҳо, ташкилу роҳандозии хоҷагиҳои нави кишоварзӣ, обёрии заминҳои боир дар вилояти Кӯлоб аз сӯйи донишмандони соҳа омӯхта шуда дар ин робита андеша ва фикрҳои ҷолиб баён карда шудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсияи мазкур дар доираи таҳқиқот ва тадбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-тадқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав «Омӯзиши масъалаҳои муҳими таърихи халқи тоҷик аз даврони қадим то замони муосир» барои солҳои 2021-2025 тасдиқ гардидааст (суратчаласаи №1, аз 31.08.2021), ба амал бароварда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот мавриди таҳқику омӯзиш қарор додани омӯзиш ва баррасии таҷрибаи таърихӣ, муайян кардани чараҳои муҳочират дар дохили вилоят ва обёрии заминҳои бекорхобида ва аз туғайзор тоза намудан ва ба заминҳои киштбоб табдил додани заминҳои собиқ вилояти Кӯлоб дар байни солҳои 1924 ва 1991 қарни пор мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар асоси мақсади гузошташуда, ҳалли чунин вазифаҳо пайгирӣ шудаанд:

- омӯзиш ва баррасии масъалаҳо дар иртибот ба кӯчонидани аҳоли аз манотиқи кӯҳистон ба водиҳо дар дохили вилоят, инчунин шодобсозии заминҳои боир дар ин минтақа;

- мушаххас намудани иллату омилҳои муҳочират дар дохили вилоят, шодоб намудани заминҳои боир ва дар ин замина баррасии вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодии вилоят дар байни солҳои 1924 ва 1991;

- таҳлил ва аниқ кардани аҳамияти муҳочирати дохиливилоятӣ ва умуман

муҳочирати дохилиҷумҳуриявӣ дар вилояти Кӯлоб;

- нишон додани ҳаракати муҳочират дар дохили вилоят ва шодоб намудани заминҳои боир;

- таъсири ин равандҳо ба вазъияти иқтисодӣ ва иҷтимоии мамлакат;

- роҳандозии воҳидҳои нави кишоварзӣ дар минтақа ва ҷалби аҳолии муҳочиршуда ба корҳои кишоварзӣ дар воҳидҳо ва хоҷагиҳои навтаъсиси кишоварзӣ дар минтақа;

- дарҷу муанакиси раванди дигаргуниҳо дар вилоят ва фатҳи заминҳои нави боир;

- масъалаи тақмили ихтисоси мутахассисоне, ки ба ин манотик барои кор оварда шуда буданд;

- баъд аз он ки тадқиқот ба поён расид, пешниҳод намудани як идда тавсияҳо барои дар оянда истифода намудани ин пешниҳодот ва роҳҳои татбиқи онҳо дар амал.

Объекти таҳқиқотро сиёсати давлати шуравӣ дар самти муҳочират, равандҳои азхудкунии заминҳо, заҳматҳои муҳочирон, натиҷаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ҳамзамон, таъсири ин равандҳо ба ҷомеаи маҳаллӣ ва дороиҳои табиӣ ва инсонӣ ва манбаҳои дигари таърихӣ дар минтақаи Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон (солҳои 1924-1991) ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқоти рисолаи илмиро таҳқиқи ҳамаи паҳлӯҳои марбут ба муҳочират, азхудкунии заминҳо, таъсири иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ки аксароти ин равандҳо дар таърихи вилояти Кӯлоб (солҳои 1924-1991) ва ҷомеаи он доранд, ташкил медиҳад. Ин мавзӯ инчунин ба таърих ва сиёсати имрӯзаи Тоҷикистон таъсир мерасонад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила дар кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро гардид.

Марҳилаи якум – солҳои 2021-2022-ро дар бар гирифта, он ба ҳайси унвонҷӯ дохил шудан дар аспирантураи шуъбаи ғоибона аз рӯи ихтисоси 07. 00. 02 –

Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик), интихоби мавзуъ, роҳбари илмӣ, чамъоварӣ, омӯхтан, таҳлил ва ба низом даровардани маводи чамъшуда марбут ба мавзуи тадқиқот, таълифи муқаддима, боби аввали диссертатсия, интишори мақолаҳо оид ба мавзуи рисола, иштирок дар конференсияҳои илмӣ сатҳи гуногун иборат буд.

Марҳилаи дуюм – солҳои 2022-2023-ро дар бар гирифта, дар ин марҳила боби дуюми рисола ба анҷом расонида шуда, мақолаҳо оид ба мавзуи тадқиқот дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои гуногун ба нашр расонида шуданд, минимуми номзадӣ аз фанҳои «Таърих ва фалсафаи илм», «Забони хориҷӣ» супорида шуд.

Марҳилаи сеюм – солҳои 2023-2024-ро дар бар гирифта, дар ин давра боби сеюми диссертатсия ва хулосаи он таълиф, мақолаҳо оид ба мавзуи диссертатсия интишор шуда, марӯзаҳо дар конференсияҳои сатҳи вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва байналхалқӣ пешниҳод шуданд. Имтиҳони минимуми номзадӣ аз рӯйи ихтисос супорида шуда, диссертатсия ба ҳимояи расмӣ пешниҳод гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Зимни навиштани рисола мо барои тақвият бахшидани назарият ва андешаҳои худ аз китобу рисолаҳо ва усули тадқиқоти олимони варзидаи ватанӣ хориҷӣ, мисли Бартолд В.В., Антоненко А., Масов Р.М., Абулҳаев Р.А., Абдурашитов Ф.М., Бозоров Қ.Қ., Қурбонова Ҳ.Қ., Алимов Д.Х., Наботов Ф.С. ва дигарон баҳрагирӣ кардем.

Ҳудуди хронологии таҳқиқот – омӯзиши таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон дар солҳои 1924-1991 қарор дошт. Яъне соли 1924 бо барқароркунии Ҳокимияти Шуравӣ, таъсиси ҶМШС Тоҷикистон ва соли 1991 аз байн рафтани ИҶШС ва оғози истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок шудааст.

Ҳудуди ҷуғрофии таҳқиқот собиқ вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистонро дарбар мегирифт.

Асоси методологии тадқиқот. Муаллиф ҳангоми таълифи рисола бештар ба метод ва принципҳои маъмултарини таҳқиқотҳо дар соҳаи илмҳои ҷомеашиносӣ – воқеият (объективизм) ва таърихият (историзм) таъия намудааст. Илова бар он дар ҷараёни кор мо аз метод, роҳу василаҳои, ки ҳосил таҳқиқотҳои таърихӣ ва

таърихнигорӣ мебошанд, аз ҷумла методҳои таърихӣ-хронологӣ, таърихӣ-муқоисавӣ, таърихӣ-типологӣ, хронологӣ-мавзӯӣ, системавӣ, таҳлилӣ, интиқодӣ, тафсири, ретроспективӣ истифода намудем.

Пояи сарчашмавии тадқиқот. Заминаи сарчашмаи омӯзиши таърихи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навкорам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон дар солҳои 1924-1991 – ро маҷмӯи сарчашмаҳо ва маводҳои таърихӣи ватанӣ ташкил дод, ки ба ин ё он дараҷа бо ин мавзӯ алоқаманданд.

Ба гурӯҳи якуми сарчашмаҳо ҳуҷҷатҳои расмӣ давлатию ҳукумати давраи истиқлолият ва пеш аз ҳама суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дохил карда шудаанд [65], ки дар муайян намудани консепсияи илмӣю методи таҳқиқоти гузаронидашуда, инчунин дар ҷамъбасти қор ва тавсияҳои пешниҳодшуда нақши муҳим бозидаанд.

Гурӯҳи дуюми сарчашмаҳоро ҳуҷҷатҳои расмӣ барномавии давраи Шуравӣ, аз ҷумла маводҳои анҷуманҳои ҲКШ ва ҲК Тоҷикистон ташкил доданд [Ниг.: 11; 13], ки дар асоси директиваҳои онҳо таърихи муҳоҷиркунӣ [10] ва азхудкунии заминҳои навкорам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон дар солҳои 1924-1991 дар давраи таҳқиқотӣ амалӣ карда шуданд. Маводҳои омӯхтаи мо нишон медиҳанд, ки дар давраи омӯзишӣ ҳам роҳбарияти ҳизбии иттифоқӣ ва ҳам мақомоти ҷумҳуриявӣ ба муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навкорам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон диққати зиёд доданд.

Ба гурӯҳи сеюми муҳимтарини манбаъҳо мо маводи бойгониро дохил кардем, ки асоси таҳқиқоти гузаронидашударо ташкил доданд ва инчунин ба мо кӯмак карданд, ки моҳияти масъалаҳои баррасишавандаро бо ҳулосаҳо аз ҷиҳати илмӣ асоснок баён кунем. Ҳуҷҷатҳо ва маводҳои Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҚТ - ЦГА РТ), Бойгонии давлатии таърихи навини Ҷумҳурии Тоҷикистон (БДТН ҚТ - ГАНИ РТ), Бойгонии давлатии вилояти Хатлон дар шаҳри Кӯлоб, Бойгонии ҷорӣи Вазорати мелиоратсия ва хоҷагии оби ҚТ, Вазорати кишоварзии ҚТ, бойғониҳои ҷорӣи ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб [Ниг.: 3; 4; 5; 6; 8; 9] ва ғайра васеъ истифода шуданд.

Гурӯҳи чоруми манбаъҳо маҷмӯаҳои ҳуҷҷатҳо ва маводҳои оморӣ мебошанд [Ниг.: 12; 15; 16; 59; 60; 70; 73; 74], ки маълумоти норасоиро аз манбаъҳои бойгонӣ ба таври назаррас пурра карданд ва инчунин имкон доданд, ки чараён ва натиҷаҳои сохтмони хоҷагии об дар ноҳияҳои ҷанубии ҷумҳурӣ дар солҳои 20-80-уми асри XX амиқтар омӯхта шаванд. Маълумоти рақамии овардашуда, таҳлил ва ҷамъбасти онҳо дар бораи микёс ва хронологияи рушди системаи обёрӣ ва пахтакорӣ дар заминҳои нафтаъсиси ноҳияҳои ҷанубии ҷумҳурӣ ва муҳоҷират тасаввуроти мушаххас медиҳанд.

Гурӯҳи панҷуми манбаъҳои истифодакардаи мо маводи сершумори матбуоти даврӣ [Ниг.: 31; 33; 49; 68; 71; 77; 85; 99; 100; 101; 102; 103; 106], давраи таҳқиқшаванда буданд, ки дар онҳо ҳуҷҷатҳои ҳизбӣ ва давлатӣ, маводи иттилоотӣ, посухҳои хонандагон ба масъалаҳои мубрами хоҷагии халқ, инчунин таърихи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон дар солҳои шуравӣ нашр шуданд.

Дар кори диссертатсионӣ мақолаҳои баъзе маҷаллаҳо, ки хусусияти таҳлилӣ доранд, ба мо имкон доданд, ки ҷанбаҳои назариявии мушкилоти таҳқиқшавандаро амиқ омӯзем ва дар қор инъикос кунем ва нуқтаи назари гуногунро дар баъзе масъалаҳо муқоиса кунем.

Ҳамин тариқ, баррасии мухтасари сарчашмаҳои дар кори диссертатсионӣ истифодашуда итминон медиҳад, ки дар ин мавзӯ дар кишвар сарчашмаҳои арзишманд ҷамъ шудаанд, ки ба мо имкон доданд, ки ҳадаф ва вазифаҳои тадқиқотро ҳал кунем. Дар ин қор мо ба доираи васеъ ва гуногуни манбаъҳо таъҷеб мекардем, ки аз рӯйи аҳамият ба андозае таҳлил карда шуданд, баъзеи онҳо (асосан маводи бойгонӣ) бори аввал ба гардиши илмӣ ворид карда шуданд.

Илова бар ин, манбаъҳои дар асарҳои илмӣ истифодашуда таҳлили танқидӣ гузаронида шуданд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба онҳо назари нав дода, ба онҳо баҳои объективӣ дод.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот иборат аз он аст, ки нахустин бор ва ба таври ҳамаҷониба таърихи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон дар солҳои 1924-1991 анҷом дода шудааст.

Ҳамзамон ин аввалин иқдомест, ки мунчар ба ҳаллу фасли масъалаи мазкур мешавад:

- зимни ҳаллу фасли масъалаи мазкур аз манбаъҳои гуногун аз ҷумла маводи бойгонӣ, гузоришҳо ва шоядҳо барои баррасии ҳолатҳои ҳосе, ки муҳоҷират ва азхудкунии заминҳоро дар Кӯлоб ифода мекунанд мавриди истифода қарор дода шуд;

- инчунин марҳалаҳои гуногуни муҳоҷиркунӣ яъне давраҳои солҳои 1924-1950 ва солҳои 1960-1961 ба ҳамдигар муқоиса карда шуданд;

- омӯзишу баррасии ҷойҳои гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ки дар ҷараёнҳои муҳоҷират ва рушду таракқии минтақавӣ нақши хеле муҳим бозидаанд ва дар омӯзишҳои қаблӣ ба ин мавзӯ диққат камтар дода шудааст;

- таҳлил кардани таъсири муҳоҷират дар сохтори иҷтимоӣ, интиҳоби касбҳо, сохти хонаводагӣ ва фарҳангҳои маҳаллии вилояти Кӯлоб;

- истифодаи методологияи муосир, аз ҷумла таҳлилӣ, ки равандҳои муҳоҷират ва таъсири онро муайян мекунанд.

Ба таври умум нағзониҳои илмӣ таҳқиқот дар ин мавзӯ на танҳо нигоҳ ба ҳолатҳо ва равандҳои давраи гузаштаро доранд, балки барои фаҳмидани пешрафтҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кунунии минтақаи Кӯлоб низ асоси илмиро фароҳам меоранд. Таҳқиқот метавонад барои таҳия ва тақмили сиёсати муҳоҷират ва фарҳангии кунунӣ низ ҳаётан муҳим бошад.

Ин омӯзиш ва тадқиқот аввалин ғомест дар масири омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи ҷараёни муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоби Тоҷикистон, ба хотири муайян намудани дараҷаи омӯзиши он аз ҷиҳати таърихӣ, балки ба хотири таъйини аҳаммияти маводи таърихӣ дар инъикоси масъалаҳои давраи шуравии таърихи халқи тоҷик. Қори анҷомдодашуда барои омӯзиш масоили мушобех дар дигар нуқоти кишвари азизамон тавачҷуҳи соҳибистиқлол кӯмак хоҳад кард ва ҳамчунин ба бисёре аз бахсҳои, ки дар ин замин дар байни муаррихин ва донишмандони соҳа ҷой дошт нуқта хоҳад гузошт.

Нуқтаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мегарданд:

1. Муҳочиркунӣ аз ноҳияҳои кӯҳистони вилояти Кӯлоб ба водиҳои он бавежа ноҳияҳои Москва ва Фархор боиси он гашт, ки сатҳу сифати зиндагии аҳолии муҳочиркардашуда беҳтар гардида, ҳамзамон ин маконҳо ба маконҳои хурраму зебо табдил ёфтанд ва соҳаи кишоварзии вилоят бошад ба таври назаррас пеш рафт. Ин муҳочиркунӣ барои вилояти Кӯлоб аҳамияти таърихӣ дошта, барои ин минтақа саҳифаи навро ифтитоҳ намуд ва даштҳои Қизилсу ва Фархору Чӯбекро ба заминҳои хурраму шодоб табдил дод.

2. Интиқоли одамон аз манотиқи кӯҳистон ба водии Кӯлоб боиси пайдоиши синфи ҷадиди аҳолии донандаи кишоварзӣ ва иттилоотӣ фаннӣ гашта, дар ин минтақа аз усулҳои ҷадиди обёрӣ истифода мекарданд. Воҳидҳои кишоварзии тозатаъсис дар сафҳои худ тамоми аҳолии ба ин манотиқ муҳочиршударо фаро гирифта барои боло бурдани сатҳи зиндагии онҳо мусоидат намуд. Дар кулл, иқдومه, ки сурат гирифта буд, барои ин минтақа ва аҳолии он бесобиқа буд ва воқеан ҳам дар як мақтаи кӯтоҳи замони зиндагии аҳолии онро аз бун тағйир дода ин маконҳоро, ки тайи садсолаҳо бекорхобида буданд ва ҳосиле аз онҳо бардошта намешуд ба водиҳои сархез ва макони хубу роҳат барои зиндагии аҳоли табдил дод.

3. Татбиқи сиёсати муҳочиркунӣ боиси он гашт, ки зиндагии аҳолии манотиқи кӯҳӣ ва наздикӯҳӣ пас аз кӯч бастан ба водиҳо ба маротиб беҳтар шуда, инчунин, заминҳои зиёде, ки солҳои тӯлонӣ бекорхобида буданд ва ба туғайзор ва бешаю ботлоқ табдил ёфта буданд, ба заминҳои навқорами ҳосилхез табдил ёбанд. Ҳамчунин, дар қанори меҳнати дастӣ дар ин заминҳои истифодаи меҳнати мошинӣ ва обёрии техникӣ ба таври васеъ ривож пайдо кунад. Роҷеъ ба меҳнати мошинӣ гуфтан ҷои аз аст, ки барои ин манотиқ бесобиқа буда ва он тавонист ҳаёти аҳоли ва симои ҳуди минтақаро дар фосилаи барои таърих хеле кӯтоҳ қомилан тағйир бидиҳад. Ва дар байни аҳолии маҳаллӣ фарҳанги техникро ҷойгузин намояд.

4. Пас аз муҳочир шудан ба заминҳои навқорами вилояти Кӯлоб соқинони манотиқи ноҳияҳои кӯҳсор аз сатҳи баланди иқтисодии зиндагӣ бархӯрдор гардида, онҳо фароғи тамоми намудҳои хизматрасониҳои моддию маишӣ

гаштанд ва дар навбати хеш вилояти аз назари иқтисодӣ ба кулӣ тағйир ёфта ба нишондиҳандаҳои баланд дар тамоми арсаҳо ноил гашт.

5. Дар натиҷаи муҳочиркунонӣ ва обёрии заминҳои боир вилоят дар ҳамаи заминаҳо ба дастовардҳои амиқ ноил шуда, барои сокинони он шароитҳои хуби меҳнату истироҳат роҳандозӣ карда шуда, сохтмони биноҳои маданияу равшаннамоӣ эҳдо гардида, сатҳи маърифатнокӣ ва сиёсӣ иҷтимоии аҳоли баланд бардошта шуд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дастовардҳои таҳқиқот метавонанд барои таҳия ва такмили сиёсати муҳочират кӯмак расонанд. Таҳқиқот барои таҳкими иҷтимоӣ, барои рушди барномаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ барои муҳочирон имконият фароҳам меоварад. Барои рафъи мушкилот ва эҳтиёҷоти муҳочирон кӯмак мерасонад. Таҳқиқот барои баланд бардоштани огоҳӣ дар бораи таҷрибаи таърихӣ минтақа кӯмак мекунад. Хулоса, тадқиқот дар мавзӯи таърихи муҳочират ва азхудкунӣ дар вилояти Кӯлоб на танҳо маъноӣ ҳаёти гузашта, балки барои рушди сиёсати иҷтимоӣ ва фарҳангии оянда низ аҳаммияти калон дорад.

Аҳаммияти назариявӣ таҳқиқот бошад дар он аён мегардад, ки хулосаҳои илмӣ ва андешаҳои дар рисола дарҷгардида барои дуруст ва ҳамаҷафа азхуд кардани таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон ((то соли 1924 - ҶМШС), солҳои 1929-1991) мусоидат менамояд. Инчунин, аз лиҳози назариявӣ имконияти ошкор гардидани саҳифаҳои норавшан ва камтадқиқшудаи таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорамии водии Кӯлоб пайдо мешавад, ки ҳалли пурраи онҳо барои таърихи халқи тоҷик хеле муҳим аст. Аҳаммияти илмӣ рисола бо истифодаи манбаъҳои таърихӣ, асарҳои муаррихону ҷомеашиносон роҷеъ ба тарафҳои гуногуни масъала, ки дар раванди омӯзиш қарор доштанд, муайян мегардад. Моҳияти амалии тадқиқот, пеш аз ҳама, бо имкониятҳои истифодаи натиҷаҳои он дар ҳалли масъалаҳо ва вазифаҳои зарурӣ пайваست аст. Аз ин рӯ, онҳо метавонанд ба таври самаранок дар раванди таълим, омода намудани

китобҳои дарсӣ, дастуру воситаҳои ёрирасони таълимӣ, курсҳои махсус истифода гарданд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо (интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия) – баёни мавод, шарҳу тавзеҳи он, навлонӣ, муқаррароти ба ҳимоя пешкашшуда, хулосаҳои илмӣ, наشري мақолаҳо ва ироаи маърузаҳои илмӣ аз рӯи мавзӯи таҳқиқот, тавсияҳои ҷанбаи амалидошта, мустақиман аз ҷониби муаллифи диссертатсия таҳия, баррасӣ ва собит карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Таҷрибаи таърихии муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навлорам дар вилояти Кӯлоби Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон (солҳои 1924-1991)», ки барои дарёфти дараҷаи номзади илмҳои таърих, пешниҳод шудааст, ба талаботҳои шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) ҷавобгӯ мебошад. Мавзӯи диссертатсия дар ҷаласаи Шурои олимони Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав санаи 26 январи соли 2021, суратҷаласаи №6 тасдиқ шудааст. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷик муҳокима шуда, ҳамчун таҳқиқоти илмии мантиқан баанҷомрасида ва ҷавобгӯ ба талаботи меъёрҳои аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудбуда ба ҳимояи расмӣ тавсия шудааст (суратҷаласаи №11 аз 24 июни соли 2024).

Саҳми шахсии довлалаби дараҷаи илмӣ. Омӯзиши мавзӯи диссертатсионӣ, таҳлил ва баррасии маводҳо аз манбаъҳои хаттӣ, адабиёти илмӣ, нишон додани андешаҳои концептуалии муаррихон ва ховаршиносони маъруф, интишори мақолаҳо доир ба мавзӯи диссертатсия дар нашрияҳо ва маҷаллаҳои гуногун маҳсули фаъолияти ҷандинсолаи муаллиф мебошад. Муаллиф дар таҳқиқоти диссертатсионӣ бо таҳлилу коркарди маводи мухталиф мақсад ва вазифаҳои гузошташударо иҷро намуда, дар навлонии илмӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшуда ва хулосаҳо саҳми худро гузоштааст. Ӯ бо тақия ба маводи фаровони таърихӣ тавонистааст роҷеъ ба ин мавзӯ ва натиҷаҳои тадқиқоти хеш дар масъалаи муҳочиркунӣ ва обёрии заминҳои навл андешаҳои бикр баён намояд.

Болотар аз ин, муаллиф ин икдомро як икдоми мусбат эътироф намуда, истифодаи онро дар шароити феълии кишвари азизамон, ки муҳочират ба худ як суръати ғангуфте касб намудааст, қобили истифода ва муҷоз меҳисобад, албатта дар ҷаҳорҷӯби барномаҳои давлатӣ ва ҳукуматӣ ва дастгирии кулли ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия ва интишорот аз рӯи мавзӯ. Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи МДТ «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав» муҳокима ва ба ҳимояи расмӣ тавсия шудааст (суратҷаласаи № 11 аз 24 июни соли 2024).

Муҳтавои асосӣ ва баъзе натиҷаҳои таҳқиқот дар мақолаҳои нашркардаи муаллиф инъикос ёфтаанд. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия умуман 20 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 7 мақола дар маҷаллаҳои дар феҳристи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Федератсияи Россия сабти ном ва нашр шудаанд. Илова бар он, диссертант дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявӣ сатҳи вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ бо гузориш ва маърузаҳои илмӣ суҳанронӣ ва баромад намудааст.

Сохтори рисола. Диссертатсия аз рӯйхати ихтисораҳо, муқаддима, се боб, ҳулоса, феҳристи сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда (273 адад) иборат аст. Рисолаи диссертатсионӣ дар ҳаҷми 177 саҳифаи ҷопи компютерӣ таҳия ва пешниҳод шуда, мундариҷа ва сохтори он ба мақсад ва вазифаҳои муайяншуда мутобиқат менамояд.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар **муқаддима** мубрамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиш, мақсад ва вазифаи тадқиқот, объект ва предмет, марҳилаҳои таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, ҳудуди хронологӣ ва ҷуғрофӣ, наwgонии илмӣ таҳқиқот, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, муайян ва мушаххас шуда, инчунин дараҷаи этиمودнокии натиҷаи таҳқиқот, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ ва саҳми шахсии

довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқи мавзуъ асоснок гардида, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия тавсиф ва баён шудааст.

Боби якуми диссертатсия **«Сиёсати муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои нав дар солҳои 1924-1970»** ном дошта, аз ду зербоб иборат аст. Дар боби мазкур масъалаҳои рафти кӯчонидани аҳолии дохилӣ аз ноҳияҳои кӯҳсору доманакӯҳ барои азхудкунии заминҳои бекорхобида ва ташкил намудани хоҷагиҳои нави кооперативӣ, колхозу совхозҳо инъикос ёфтаанд.

Зербоби аввали боби якум **«Хусусияти муҳочиркунии дохилӣ аз ноҳияҳои кӯҳӣ ва доманакӯҳи мавзёҳои вилояти Кӯлоб»** ном дошта, дар он зикр мегардад, ки муҳочиркунии дохилии минтақа хусусиятҳои хоси худро дошт. Масалан, аз ноҳияҳои доманакӯҳи вилоят муҳочират нисбат ба ноҳияҳои кӯҳии минтақа хеле сабуктар мегузашт. Аммо аз ноҳияҳои кӯҳӣ чараёни муҳочират мушкилиҳои зиёдеро ба бор овард.

Пас аз истиқрори Ҳукумати Шуравӣ ба масъалаи обёрӣ ва муҳочират аҳоли ба минтақаҳои хуби зист аз кӯҳистон тавачҷуҳи калон зоҳир карда мешуд. Маълум аст, ки дар замони қабл аз инқилоб тарзи зиндагии мардум ва хоҷагидорӣ онҳо хеле сода ва ғайримуфид буда, натиҷаҳои кишоварзӣ низ хеле самаранок набуданд.

Давраи аввали муҳочир кардани аҳоли ва обёрии заминҳо дар Тоҷикистони Ҷанубӣ ба нимаи дуюми асри XX рост меояд, ки ин солҳо барои ҷумҳурӣ хеле саҳт буданд. Вилояти Кӯлоб ҳамчун воҳиди маъмурӣ ба ҳайати Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро (ҶХШБ) дохил мешуд. «Аввалин қорҳои мелиоративӣ дар ҶХШ Бухоро аз 17 августи соли 1922 оғоз ёфт. Қорҳои обёрӣ асосан бо маблағҳои халқӣ, ки дар шакли андоз аз танобона ҷамъоварӣ карда мешуданд, гузаронида мешуданд» [83, с.329].

«Дар соли 1924 дар ҳудуди ҷумҳурӣ 113, 4 ҳазор гектар замини обёрӣ мавҷуд буд. Аз ин теъдод 13,8 ҳазор гектар ба вилояти Кӯрғонтеппа ва 5,8 ҳазор гектар ба вилояти Кӯлоб ва дигар манотиқи ҷумҳурӣ рост меомад» [1].

Сиёсати муҳоҷиркунонӣ дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама дар як қатор ноҳияҳои обёришаванда: «Арал, Хочакалга, Куктош, Фархор, Чӯбек ва ғайра гузаронида шуданд» [62;36].

«Дар натиҷа аз аввали соли 1925 то соли 1930 аз Ғарм, Ёротеппа, Панҷакент ва водии Фарғонаи Ёзбекистон миқдори зиёди муҳоҷирон – 14756 нафар оварда шуданд, ки аз онҳо 4761 нафарашон ба вилояти Кӯлоб муҳоҷир шуданд» [62, с.31].

«Сиёсати муҳоҷиркунонӣ дар солҳои 1929-1930 низ муваффақ буд. Дар он вақт ба ноҳияҳои гуногуни ҷумҳурӣ (махсусан дар ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубӣ) 7404 хоҷагӣ, аз ҷумла 887 хоҷагӣ ба вилояти Кӯлоб кӯчонида шуданд. Тирамоҳи соли 1930 боз 250 хоҷагӣ муҳоҷирон ба вилояти Кӯлоб омаданд» [48, с.71].

«Дар соли 1946 аз ноҳияҳои кӯҳӣ ва доманакӯҳии ҷумҳурӣ ба вилояти Кӯлоб 1070 хоҷагӣ кӯчонда шуда буданд» [7, в.18]. «Соли 1958 ба вилояти Кӯлоб 640 хонавода, ки 470 нафарашон қобили меҳнат буданд кӯчонида шуданд» [17, с.177].

Ҳамин тавр, бояд таъкид кард, ки муҳоҷиркунии аҳоли аз минтақаҳои кӯҳии вилояти Кӯлоб ба водихо ба тариқи хусусияти ба худ хос дошта, барои пешрафти ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқи минтақа боис гардида, некуаҳволии шаҳрвандонро ба дараҷаи олии расонид.

Зербоби дуюми боби якум **“Нақши муҳоҷирон дар ташаккул ва рушди хоҷагиҳои нави кооперативӣ, колхозу совхозҳо”** ном дошта, дар он маълумот доир ба яке аз масъалаҳои муҳими ҳукумати ҷумҳурӣ саҳм ва нақши муҳоҷирон дар таъсиси колхозу совхозҳо мавриди таҳқиқ қарор мегирад.

Бинобар сабаби соҳаи кишоварзӣ соҳаи дотатсионӣ будан, муттаҳид намудани хоҷагиҳои деҳқонӣ ба водихои бузурги кишоварзӣ ва ба қавли маъруф колхозу совхоз иқдоми дуруст маҳсуб меёфт.

Масалан, чи хеле, дар диссертатсия оварда мешавад: «Яке аз аввалин шаҳракҳои нав барои сокинони нав шаҳраки совхозии ғалладонагии «Данғара» маркази ҳозираи ноҳияи Данғара буд, ки сохтмони он соли 1930 оғоз ёфт» [104]. «Хоҷагӣ дар ихтиёр 6 гектар замини обёрӣ ва 6 гектар замини бекорхобида, 7 асп,

як чуфти гов барои нарма кардани замин, 12 гов, 6 маркаб, 4 каланд, 5 бел, 12 дос (доси маҳаллӣ), 19 бинои истиқоматӣ буд» [14, с.17].

Кӯчонидани аҳоли ба вилояти Кӯлоб ва дигар навоҳии наватъсис рӯи барнома ва риволу тартиби вижа сурат мегирифт ва боз як нуктаи дигарро таъкид кунем, ки қабл аз оғози ин ё он қору тарҳ он ба таври амиқу дақиқ аз тарафи қоршиносони соҳа омӯхта мешуд, вазҳҳои молиявии он ҳисоб карда, сипас барои татбиқ ироа мегардид.

Яъне кӯчонидани аҳоли аз навоҳии кӯҳистон ба заминҳои нави вилояти Кӯлоб ҳамон тавре қаблан ёдовар шудем мутобиқ ба нақшаҳои қаблан тарҳрезӣшуда идома дошт ва сол то сол авҷи нава касб мекард.

Тамоми ин воҳидҳо бевосита ба дастгоҳи аслии воҳиди кишоварзӣ, ки онро совхоз меноманд тобеъ мешуд. Нисбат ба хоҷагиҳои коллективӣ, бо ном колхозҳо низ чунин бархӯрд мешуд.

«Пахтақорони Тоҷикистон, аз ҷумла муҳочирони пахтақор, ки дар мусобиқаҳо фаъолона иштирок мекарданд, ба муваффақиятҳои бузурги истеҳсолӣ ноил шуданд. Ҳамин тавр, барои гирифтани ҳосили баланди пахта дар соли 1957 парчамҳои Сурх ба ноҳияҳои Колхозобод (Восеъ), Чӯбек (Ҳамадонӣ) ва дигар ноҳияҳо дода шуданд» [62, с.252].

Масъалаи муҳочир қардани аҳолии мамлакат аз кӯҳистони тоҷик ба водӣҳо яке аз маърақаҳои муҳим ҳисобида мешуд.

Ҳамин тавр, муҳочиркунонии аҳолии қӯҳистон ба водӣҳои ҳамвори минтақа боиси он гардид, ки қисми зиёди заминҳои навақорам азҳуд гардида, масоҳати майдонҳои кишт васеъ шуд. Ҳамзамон ҷойҳои нави қорӣ таъсис ёфта, боиси ташкил намудани колхозу совхозҳо гардид.

Боби дуюми диссертатсия **“Ҳусусиятҳои афзалиятноки муҳочиркунии дар вилояти Кӯлоб (с.1970-1985)”** ном дошта аз ду зербоб иборат мебошад, ки дар бораи муҳочирати дохилӣ ва саҳми муҳочирон маълумот медиҳад.

Дар зербоби якуми боби дуюм, ки **“Давраи нави муҳочирати дохилӣ ва ҳусусиятҳои ҷараёни он дар минтақа”** унвон дорад, пеш аз ҳама масъалаҳои

муҳочирати дохилӣ ва чараёни муҳочират дар минтақа мавриди таҳқиқот қарор мегирад.

Аз он ҷумла қайд мегардад, ки чараёни муҳочиркунӣ дар вилояти Кӯлоб дар солҳои 70-ум ва нимаи аввали солҳои 80-уми асри XX хусусиятҳои воқеии худро дошт. Чунки ин намуди муҳочиркунӣ фақат дар дохили як вилоят гузаронида мешуд. Ва албатта, ин сабабҳои объективии худро дошт. Объекти асосии аҳолинишин дар охири солҳои 60-ум ва ибтидои солҳои 70-ум дар ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубии Тоҷикистон водихои Ёвону Обиқиик, Кӯлоб ва Вахш буданд.

Дар зербоби мазкур оварда мешавад, ки «Хусусияти муҳочирон дар нимаи дуюми солҳои 70-ум ва нимаи аввали солҳои 80-ум аз он иборат аст, ки дар он вақт муҳочират асосан аз ҳисоби ихтиёриёни хоҷагиҳои алоҳида ё гурӯҳи хоҷагиҳо ташкил карда мешуд. Ва боз як хусусияти муҳимтарини кӯчонидани ин давра дар он буд, ки он дар ҳудуди ноҳия, ҳар вилоят ва ҷумҳурӣ ташкил карда мешуд» [17, с.202].

Инчунин ёдовар шудан ба маврид аст, ки хоҷагӣҳо, ки муҳочир карда мешуданд, шомили имтиёзҳои гуногун мегардиданд ва ин имтиёзҳо ба таври комил нисбат ба он хонаводаҳои муҳочир амалӣ карда мешуд. Аммо баъзе хонаводаҳо имтиёзҳои худро истифода намуда, яъне амволро дарёфт намуда, онҳоро ба фурӯш расонида сониян ба маҳалҳои зисти қаблии хеш бармегаштанд.

Пас омӯзиш ва баррасии масъалаи мазкур мо дар поёни кори хеш ба чунин ҳулоса омадем, ки масъалаи муҳочиркунии аҳоли, сохтмони хоҷагии об ва азхудкунии заминҳои нави ноҳияҳои ҷанубии Тоҷикистон (солҳои 1970 – 1985), ҳамчунин ҷанбаҳои методологӣ ва назарии ин масъала мебошанд.

Дар зербоби дуюми боби дуюми дисертатсия масъалаи **“Саҳми муҳочирон дар азхудкунии заминҳои нав ва бекорхобидаи минтақа”** баррасӣ гардидааст. Яке аз масъалаҳои мубрами таърихшиносӣ - таърихи азхудкунии заминҳои ноҳияҳои ҷанубии Тоҷикистон масъалаи муҳочират мебошад. Мушкилоти илмӣ муҳочират дар асарҳои муҳаққиқони илмҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва таърихӣ баён гардидааст.

Ҳангоми азхудкунии ин заминҳо тракторчиёни МТС –и Кӯлоб ва булдозерчиёни МТС - и Чӯбек, ки аз ҳисоби муҳочирон буданд, фидокорона кор мекарданд. Бо қарори Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи муҳочирон бо қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ таъмин карда шуда, инчунин истифодаи самараноки заминҳои наздиҳавлигии муҳочирон махсус таъкид карда шуд.

Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки воқеан ҳам дар ин марҳилаи ҳаёти минтақа муҳочиркунӣ асоси ободонии вилояти Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистон гардидааст. Пас аз иқдомҳои созандаи ҳокимони давра ва бавежа хизби роҳбар ин макон ба гулистон табдил ёфт [22, с.194].

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1967 барои сохтмони хонаҳои истиқоматӣ бобати 100 хоҷагии муҳочирӣ ноҳияи Москва (ҳоло н. Ҳамадонӣ) 160 ҳазор рубл ҷудо карда шуд. Дар ноҳия дар совхозии «Метинтуғай» бо усули пудратӣ 50 хонаҳои истиқоматӣ ва дар колхозии «Анҷумани XVIII ҳизб» 50 хонаҳои якхучрадор сохта шуданд. Муҳочирон аз он ризоманд буданд, ки бо хонаҳои истиқомати муосир таъмин гардиданд [2, в.19].

Муҳочирон шабона қамиш медаравиданду рӯзона пахтазорро чобук мекарданд. Колхозчиёни муҳочир соли аввал пахта корида, баъд ба ҷутқорӣ гузаштанд, ки баъдтар боз ба пахтақорӣ машғул гардида, аз заминҳои навқорам ҳосили баланди пахта ба даст оварданд.

Ҳамин тавр, дар асоси гуфтаҳои зербоби дуюми боби дуюм, хулоса кардан мумкин аст, ки муҳочиркунӣ ба минтақаи омӯзиш боиси зиёд гардидани майдонҳои кишти зироатҳои кишоварзӣ, таъсиси водихҳои нави кишоварзӣ, рушди соҳаи фарҳанги минтақа ва баланд гардидани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ гардид.

Боби сеюми диссертатсия **“Аҳамияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии сиёсати муҳочират дар рушди хоҷагии халқи вилоят”** номгузорӣ гардида, аз ду зербоб иборат мебошад.

Зербоби якуми боби сеюм масъалаҳои **“Тағйиротҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар хоҷагҳои муҳочирон”**- ро мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Дар қанори шодоб сохтани заминҳои боир масъалаи маишат ва фарҳангу равшаннамоии мардум аз мадди назари давлатмардон ва масъулон дур намонда

буд. Самти маънавӣ ва идеологӣ, ки дар назари аввал самти ноаён ва ночиз менамояд, дар худ неруи хеле бузургро чойгузин намудааст, ки дар сурати дуруст кор фармудани он натиҷаҳои хеле дилхоҳ ба бор овардан лозим аст.

Дар зербоби мазкур қайд карда мешавад, ки «Дар соли 1933 танҳо барои муҳочирони хоҷагиҳои деҳқонӣ дар вилояти Кӯлоб ва дигар ноҳияҳо ҳамагӣ 29,4 миллион рубл сарф карда шуда буд» [51, с.69].

Ҳамин тариқ, оиди таъминоти иҷтимоии муҳочирон тадбирҳои амалӣ андешида шуда, аз ҷониби Ҳукумати мамлакат иншоотҳои иҷтимоӣ сохта ба истифода дода мешуд. Масалан, «Соли 1953 дар Кӯлоб мактаби тиббӣ кушода шуд» [50, с.67]. «Соли 1956 корхонаи ордбарории ш. Кӯлоб нақшаи истеҳсоли худро 122% иҷро кард» [107].

«Дар колхозҳо ва совхозҳои ноҳияҳои навқораму навтаъсиси Москва (ҳоло н. Ҳамадонӣ) ва Фарҳор неругоҳҳои барқии хурд сохта шуда, мошинҳои кишоварзӣ ва асбобҳои корӣ ворид гардида, шабакаи муассисаҳои фарҳангӣ-маъмулӣ - клубҳо, китобхонаҳо, яслиҳои кӯдакон, беморхонаҳо, хонаҳои таваллуд, мактабҳо васеъ карда шуданд» [44, с.158].

Лозим ба ёдоварист, ки адабиёту фарҳанг низ ба ин кор ҷалб мешуд. Яъне адибон ба он ҷалб шуда буданд, ки асарҳои адабӣ эҷод кунанд ва дар он осори хеш марди кор ва майдон ва созандаи ҳаёти навро тарғибу ташвиқ кунанд.

Солҳои 70-уми қарни XX воқеан дар зиндагӣ ва ҳолу аҳволи муҳочирон тағйиротҳои кулӣ ба амал омад, акнун муҳочирон дар шароити хеле хуб ва таъмини ҳама шароитҳо зиндагонӣ мекарданд. Ин шароит ва имконот дар натиҷаи меҳнати аҳлонаи тамоми қишрҳои ҷомеа ва алаҳхусус ҳуди муҳочирон таъмин карда шуда буд.

Дар ҳамин ҷо хулоса кардан ба маврид аст, ки тамоми дигаргуниҳое, ки ба амал оварда шуд буд, боиси беҳтар гардидани сатҳи зиндагии муҳочирон гашт.

Дар зербоби дуюми боби сеюм масъалаи **“Ҳаёти маданӣ-маишии муҳочирон дар хоҷагиҳои навбунёди минтақа”** баррасӣ гардидааст. Дар он оварда мешавад, барои пешравӣ ва бунёди шароити зисту зиндагонии арзанда

тамоми неру тавоноӣ, заковат ва фаҳму дарки мошинаи давлатӣ ва дастандаркорон ба бунёди шароити бехтаре барои мардум равона карда шуда буд.

Пас аз истиқрор хоҷагиро ва аз назари моддӣ ва молиявӣ тақвият ёфтани онҳо дар вилояти Кӯлоб ба сохтани иншоотҳои фарҳангӣ оғоз карданд. Оғози корҳо дар масири бунёди иншоотҳои фарҳангӣ ба солҳои 1950 –уми қарни XX рост меомад. Дар ҳудуди вилояти Кӯлоб болиғ бар 190 бошишгоҳи колхозӣ, бештар аз 100 корхона ва болиғ бар 200 адад маҳфили ҳаваскорон амал мекард.

Шурои Комиссарони Халқ ва Шурои Вазирони ҷумҳурӣ соли 1953 Институти омӯзгории Кӯлобро ба Институти давлатии педагогии Кӯлоб табдил дод. Шумораи муассисаҳои томактабӣ нисбат ба соли 1940 ба 28 муассиса расид, ки дар он 493 кӯдак тарбия карда мешуданд. Дар колхозҳо ва совхозҳои вилоят дар соли 1950 шумораи яслиҳои мавсимӣ ба 324 расид [36, с.378].

Ба зиндаги ва маишати муҳочирон таваҷҷуҳи калон зоҳир карда мешуд. Аз тамоми имконот кор гирифта мешуд, то ки барои муҳочирон зиндагии шоиста ва аз ҳар назар буд, таъмин карда шавад.

«Дар давоми ҳафт сол (с.1951-1957) дар ҷумҳурӣ чоряки аҳолии деҳот ободонии манзилҳои худро, ки бо кӯмаки колхозҳо сохта шуда буданд, бехтар карданд. Аз ҳисоби колхозҳо мактабҳо барои 74,3 ҳазор ҷойи нишаст, муассисаҳои томактабӣ бо 24,5 ҳазор ҷой, беморхонаҳо барои 1,9 ҳазор кат, қасри фарҳанг барои 48,4 ҳазор ҷойи нишаст ва ҷаммом барои 2,7 ҳазор нафар сохта шуданд» [96, с.81].

Дастаҳои ҳунарии ноҳияҳои навтаъсис бо барномаҳои ҳунарий дар колхозҳо ва деҳаҳои водии Кӯлоб ва дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ ва ҳатто берун аз қаламрави ҷумҳурӣ ҳунарнамоӣ мекарданд. Аз ин рӯ, 26 августи соли 1955 яке аз овозхонҳои маъруфи минтақа Одина Ҳошимов бо унвони фахрии «Ҳофизи халқии ҶШС Тоҷикистон» сазовор гардид [58, с.120].

«Дар солҳои 60-ум дар ноҳияҳои Москва (ҳоло н. Ҳамадонӣ), Восеъ, Фархор ва Кӯлоб театрҳои мардумӣ ташкил карда шуданд. Дар соли 1970 шумораи меҳмонони театри мусиқӣ-драмавии Кӯлоб ба 71 ҳазору 300 тамошобин расид. Дар солҳои 70-ум ансамбли «Чашма» - и колхозии навқорами ба номи Ленини

ноҳияи Восеъ дар Симпозиуми байналмилалӣ этнографӣ ба маҳорати баланд ноил гардида, сазовори ҷойи аввал шуданд ва соҳиби шохҷоизаи «Табарчаи тиллоӣ» гардиданд» [36, с.414].

«Дар солҳои 1965-1985 Институти давлатии Кӯлоб аз рӯйи таҳсили рӯзона 6876 нафар омӯзгор ва аз рӯйи таҳсили ғоибона 3545 омӯзгор тайёр кард. Қариб 90% омӯзгорони вилояти Кӯлоб хатмкунандагони ин мактаби олии мебошанд» [84, с.49].

«Дар солҳои 1965-1985 шумораи муассисаҳои тиббӣ бо суръати баланд рушд карданд, ки агар соли 1965 дар вилояти Кӯлоб 32 муассисаи тиббӣ мавҷуд бошад, пас соли 1981 шумораи онҳо ба 41 адад расид. Теъдоди бунгоҳҳои тиббӣ аз 33 адад дар соли 1965 ба 60 адад дар соли 1981 ва теъдоди табибони дорои маълумоти олии тиббӣ бошад, ба 679 нафар расид» [36, с.409].

Ин ҳама пешравиҳо ва муваффақиятҳои вилояти Кӯлоб реша дар солҳои 30-юм ва 50-уми қарни гузашта дорад. Он вақт падарону бобоёни мо аҳлона заҳмат кашида мулкҳои бекорхобида ва боирро ба гулистон табдил доданд ва мо бошем дар навбати хеш кори онҳоро идома дода, онро боз беҳтар гардонидем.

Ҳамин тариқ баъд аз таҳлил ва омӯзиши ҷарёни муҳочират ва тағйиротҳо дар ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангии онҳо хулоса кардан мумкин аст, ки баъди паси сар кардани мушкilotҳои зиёд вобаста ба пешравӣ ва аз лиҳози иқтисодиву молиявӣ беҳтар гардидани колхозу совхозҳо вазъи иҷтимоию ифарҳангӣ ва маданияу маишии муҳочирон дар хоҷагиҳои навбунёд беҳтару хубтар мегардад.

ХУЛОСА

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар асоси омӯзиши ҳаматарафаи маводи бойгонии вилояти Хатлон (дар ш. Кӯлоб), бойгонии ноҳияҳои вилоят, Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, адабиёти илмӣ ва монографияҳо, нашриётҳои даврӣ, Бойгонии таърихи навтарини Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хулосаҳои зерин омадем:

- дар давраи муосир яке аз бартариҳои стратегӣ барои мамлакати мо

истифода аз таҷрибаи таърихии муҳочиркунӣ, азхудкунии заминҳои нав, барои интихоби роҳи рушди иҷтимоию иқтисодӣ мебошад, рушди илму техникаро бо самтҳои муҳимтарини сиёсати давлатӣ, аз қабилӣ баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли, ноил шудан ба рушди иқтисодӣ ва таъмини амнияти миллӣ, инчунин омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи таърихии дар соҳаҳои асосии истеҳсоли саноати маҳсулоти кишоварзӣ чамъоваришударо дар бар мегирад [3-М].

- рушду тараққи инноватсионӣ бар пояи татбиқи иқтисодии иҷтимоию иқтисодии дар минтақаҳои ҷумҳурӣ мавҷудбуда, шӯбаҳои истеҳсолӣ ва техникаии бадастомада, ки таҷрибаи чамъшудаи шуравиро дар маҷмӯъ, дар соҳаи иқтисодӣ ва аз ҷумла дар сохтмони хоҷагии об ва азхудкунии заминҳои навкорам инъикос мекунам, татбиқи мегарданд [6-М].

- манбаъҳо ва сарчашмаҳои, ки мо барои омӯзиш ва таҳқиқи боздид намудем, аз он шаҳодат медиҳанд, ки вилояти Кӯлоб дар замони аввали инқилоб як ғӯшаи аз назари иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ақибмондае будааст, ки мардумони он дар саҳтӣ ва факру нодорӣ ба сар мебурданд ва истикрори Ҳукумати ҷадид ва татбиқи барномаҳои калонҳаҷме аз қабилӣ муҳочиркунӣ ва шодобсозии заминҳои бекорхобида ба тану ҷони вилояти ҷони нав ва неруи тоаза бахшида аст, боиси болоравии вазъи иҷтимоиву иқтисодии минтақа гардидааст [7-М].

- бар асари тадбирҳои, ки Ҳукумат дар маҳалҳо ва бавежа Ҳукумати марказӣ ба қор гирифт, дар вилояти Кӯлоб солҳои 50-уми қарни XX дигаргуниҳои азиме ба амал омад соҳаи кишоварзии вилоят яку якбора рӯ ба амал ниҳод ва кишоварзони вилоят аз заминҳои навкорам ҳосили фаровон ба даст оварданд ва вилоят ба як пойгоҳи азими маводи хоми кишоварзӣ табдил ёфт. Солҳои минбаъда бошад, пас аз роҳандозии шабакаҳои обрасонӣ вазъ ба маротиба беҳтар шуда, кишоварзон ба дастовардҳои калон ноил шуданд. [3-М], [4-М], [5-М].

- дар давраи муайян бо афзоиши аҳоли, рушди босуръати истеҳсолоти кишоварзӣ дар ҷумҳурӣ ва вилояти Кӯлоб тамоми сохторҳои саноати сабук

ва хӯроқворӣ сохта шуд. Дар робита ба ин, соҳаи кишоварзӣ, дар асоси коркарди пайдарпайи пахта, инчунин таъмини пахтакорӣ бо воситаҳои истеҳсолот аҳаммияти махсус доштанд [3-М], [7-М].

- дар шароити ноҳияҳои ҷануби Тоҷикистон дар давраи омӯзишӣ маҷмааи истеҳсолӣ-соҳавии боғу тоқпарварӣ аҳаммияти калон пайдо кард, зеро заминаи моддию техникаӣ барои ин шароити мусоид фароҳам оварданд [5-М], [6-М].

- иқдоми пешгирифтаи ҳокимони давр дар заминаи муҳоҷиркунии аҳоли аз манотиқи кӯҳистон ба водиҳо ва бунёди воҳидҳои кишоварзии ҷадид ва МТС-ҳо ба кормандон ва мутахассисони варзида ниёз дошт [18-М].

- муҳоҷирати аҳолии ноҳияҳои камзамин ва наздикуҳии вилояти Кӯлоб ба мавзёҳои водии минтақа, баҳри азхудкунии заминҳои навқорам бо муваффақиятҳои назаррас амалӣ гардид [18-М].

- таҳлили таърихшиносии таҷрибаи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон шомилӣ солҳои 1924 -1991 ба диссертант дар интиҳоби мушкилоти таҳқиқнашуда дар тадқиқоти илмӣ худ кӯмак кард. Ҳамчунин саҳми олимони дар таъсиси ноҳияҳои навқорамӣ пахтакор, ташкилҳои колхозу совхозҳои навқорам, рушди сохтмони иншооти ҳоҷагии об ва азхудкунии заминҳои навқорамӣ Тоҷикистон низ бузург аст [6-М], [7-М], [8-М], [14-М].

- омӯзишу таҳқиқи роҷеъ ба таҷрибаи таърихӣ муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоб солҳои 1924-1991, сохтмони иншооти гидротехникӣ имкон дод, ки хулосаҳои эътимоднок бароварда шаванд [4-М], [6-М], [10-М], [17-М].

- таҳқиқоти мо нишон дод, ки солҳои 1924 ва 1953 давраи аввали муҳоҷирати аҳоли ба водии Кӯлоб ва обёрии заминҳои навқорамӣ минтақаҳои Фарҳор ва ноҳияи Москва (ҳоло н. Ҳамадонӣ) мебошад [16-М].

- ҳокимияти шуравӣ барои амалӣ гардонидани сиёсати муҳоҷирати аҳоли, барқарор кардани объектҳои ҳоҷагии обии ҷумҳурӣ чораҳои қатъӣ меандешид. Чун ниёз ба афзун намудани маҳсулоти кишоварзӣ пеш омада

буд, аз ин рӯ, ҳокимони вақт тасмим гирифтанд, ки заминҳои кишоварзиро аз ҳисоби заминҳои бекорхобида ва туғайзорҳо ва ботлоқҳо тавассути хушконидаи онҳо зиёд кунанд. Ҳамчунин дар ин вақт барои анҷоми ин корҳо қувваи корӣ низ лозим буд ва давлатмardon камбудии неруи кориро аз ҳисоби муҳоҷир кардани аҳоли ба заминҳои навкорам бартараф мекарданд. Аз ин рӯ, тадбирҳои ба кор гирифта шуда, боиси он шуд, ки дар солҳои 30-юми қарни XX теъдоди зиёди аҳоли ба водии Кӯлоб муҳоҷир карда шуда, заминҳои зиёди навкорам обёрӣ карда шуданд. [9-М], [11-М], [12-М], [13-М], [15-М].

- бояд қайд намуд, ки пеш аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ (солҳои 1941-1945) ҳукумат чорабиниҳоро оид ба ошкор кардани тамоюлҳои асосии таҷрибаи муҳоҷиркунӣ ва азхудкунии заминҳои навкорам дар вилояти Кӯлоб дар солҳои 1924-1941, яъне дар минтақаи тадқиқшаванда қисман гузаронид [4-М], [6-М].

- дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ (солҳои 1941-1945) ба иллати ҷанг масъалаи муҳоҷиркунӣ ва обёрии заминҳои боир мутаваққиф шуд. Аз ин рӯ, майдони заминҳои навкорам коҳиш ёфт [18-М].

- дар маҷмӯъ, вилояти Кӯлоб солҳои душвори ташаккул ва рушди кишоварзиро аз сар мегузаронд, ки дар он истисмор, босмачигарӣ ва бесаводии аграрӣ ҳукмрон буд. Роҳандозии воҳидҳои нави корӣ аз ҳисоби онҳое, ки ба заминҳои нав кӯчонида шуда буданд, барои истиқрори ҳукумати ҷадид ва пешравии он мусоидат намуд. Муҳоҷиркунӣ дар шароити барои давлати мо хеле мураккаб ва вазнин амалӣ карда шуда, инчунин заминҳои зиёде ба гардиши кишоварзӣ ворид карда шуданд. Ҳамчунин иншоотҳои бузурги обрасонӣ низ роҳандозӣ карда шуданд, ки онҳо имкон доданд майдонҳои хеле зиёде обёрӣ карда шаванд. Ин ҳама иқдомҳо боиси афзоиши истеҳсолоти маҳсулоти хоҷагии қишлоқ гашта ва ҳамзамон ба боло рафтани сатҳи сифати зиндагии одамон кӯмак расонид [4-М], [7-М], [14-М].

- бояд қайд кард, ки давраи дуум бо қабули қарори Пленуми сентябри

(1953) КМ ҲКИШ оғоз меёбад ва то солҳои 80-ум идома ёфт. Дар ин чо муҳоҷирати аҳоли, роҳи асосии рушди сохтмони обёрӣ ва азхудкунии заминҳои нав бо давраи пурзӯршавии кишоварзӣ, яъне ҳангоми истифодаи дастовардҳои пешрафти илмӣ-техникӣ мувофиқат мекунад [5-М], [8-М], [17-М].

- муҳоҷирати кишоварзӣ, сохтмони хурди обёрӣ барои зиёд кардани майдони заминҳои кишт, ки аз ҷониби ҳукумати ҷумҳури ташкил карда шуда буд, аҳаммияти калон дошт. Дар вилояти Кӯлоб бо меҳнати бевоситаи муҳоҷирон каналҳои обёрии кӯҳна аз нав сохта ва васеъ карда шуданд. [5-М], [10-М].

- муҳоҷирон натавонанд аз манотиқи кӯҳистони вилояти Кӯлоб, балки аз дигар ғӯшаю канорҳои ватани паҳноварамон, яъне дар он вақт Иттиҳоди Шуравӣ ба минтақаи мавриди таҳқиқи мо оварда шуда буданд. Инчунин, дар ин маконҳо дар канори муҳоҷир кардани аҳоли боз иншоотҳои гидромелиоративӣ низ бунёд карда шуданд, ки онҳо барои тавсеаи заминҳои кишоварзӣ кӯмак карданд. Яъне идораи обу корез дар вилояти Кӯлоб ба як сохтори муқтадир табдил ёфта буд [5-М], [8-М], [14-М].

- таҳлили кори сохтмони обанборҳо ва истифодаи оби ҷамъшуда барои эҳтиёҷоти хоҷагии халқ бо рушди гидроэнергетика алоқаманд буд. Дар ноҳияҳои вилояти Кӯлоб дар охири солҳои 50-ум ва аввали солҳои 60-ум бо қувваи бевоситаи муҳоҷирон барои обёрии ҳазорҳо гектар заминҳои кӯҳна ва наватасис обанборҳои Муъминобод ва Селбур сохта шуданд. Дар солҳои 60-70-ум обанбори Норак сохта шуд [7-М], [8-М], [10-М].

- дар давраи тадқиқшаванда дар заминҳои шураю бекорхобида ноҳияҳои нави пахтакорӣ пайдо шуданд, ба мисли ноҳияҳои наватасиси Ҷӯбек, Фархор, Восеъ. Рӯдхонаҳои Вахш ва Панҷ рӯдхонаҳое мебошанд, ки дар масири онҳо корхонаҳои гидротехникӣ бунёд карда шуда, тавассути онҳо заминҳои зиёди навораме дар ин манотиқ обёрӣ карда шуданд [4-М], [5-М], [7-М].

- иқдомҳое аз қабилҳои муҳоҷиркунӣ ҳадафҳои хеле бузургеро пайгирӣ мекарданд, яъне бо кӯчонидани аҳоли ба водихо масъулин ва ҳокимони вақт ният

доштанд барномаҳои дарозмуддат ва калонеро аз қабili тавсеи заминҳои кишоварзӣ ва боло бурдани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ҳаллу фасл намоянд, ки натиҷатан ҳам ҳамин тавр шуд. Тавсеи корҳои гидромелиоративӣ дар ноҳияҳои вилояти Кӯлоб, муҳоҷиркунонӣ, азхудкунии заминҳои нав, бунёди неругоҳҳои барқи обии пурқувват - ҳамаи ин ҳалли тадриҷии вазифаҳои ба нақша гирифтаи ҳукумат оид ба рушди иқтисодиёт ва фарҳанги Тоҷикистон дар ин давра буд [4-М], [7-М], [19-М].

- рушди баланди иқтисодиёти кишвар дар солҳои 50-80 – ум ба рушди сохтмони обёрӣ ва азхудкунии комплекси заминҳои нав дар ноҳияҳои вилояти Кӯлоб мусоидат кард, ки дар навбати худ ба татбиқи чораҳо оид ба баланд бардоштани фарҳанги кишоварзии муҳоҷирон ва бехтар кардани ҳолати мелиоративии заминҳои нав ва кӯҳна мусоидат кард [3-М], [7-М], [17-М].

- таҳлили раванди рушди кишоварзии ноҳияҳои вилояти Кӯлоб дар давраи омӯзишӣ нишон медиҳад, ки дар такони назарраси густариши майдонҳои кишт корҳои обёрӣ-мелиоративӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам саҳми муҳоҷирон буданд [4-М], [7-М].

- солҳои 70-уми қарни гузашта дар водии Кӯлоб барои аз худ кардани заминҳои нав корҳои азиме дар дарёи Ёхсу гузаронида шуд [9-М].

- баррасӣ ва омӯзиши таърихи кӯчонидани аҳолии манотиқи кӯҳистон, шодобсозии заминҳои боир ва ботлоқу туғайзорҳо дар вилояти Кӯлоб нишон дод, ки ҳанӯз ҳам як идда аз мушкilotи заминсозӣ ва шодобсозии заминҳои боир ва бекорхобида то ба ҳол ҳаллу фасл нашудаанд ва тоза мушкilotи навро эҷод кардаанд. Дар ҳамин ҷо як нуктаро ёдовар шудан айнаи муддаост, ки дар ин шабу рӯзҳо низ ин масъалаҳо ҳаллу фасли комили худро наёфтаанд.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳо:

1. Анҷом додани корҳои тадқиқотӣ чихати ба гардиши кишоварзӣ ворид кардани заминҳои бекорхобидаи вилоят ва тавсеи майдони заминҳои обёришаванда ва аз ин маҳал ҷалби ҳар ҷи бештари одамон ба корҳои ғоиданоки кишоварзӣ ва монанди инҳо.

2. Таҳияи нақшаи ояндадори муҳоҷират барои азхудкунии заминҳои бекорхобида ва навкорам барои ҷойгиркунии захираҳои меҳнатӣ.

3. Истифодаи оқилонаи фонди замини вилоят ва зимни корҳои кишоварзӣ истифода аз равишҳои ҷадиди кишоварзӣ ҷиҳати ба даст овардани ҳосили фарвон бо масрафи ками об ва нуриҳои минералӣ.

4. Кадрҳо тамоми масоилро ҳаллу ҷасл мекунанд. Аз ин рӯ, масъалаи омода намудани мутахассисони маҳаллӣ масъалаи ҳодест, ки боястӣ сариъ ҳаллу ҷасл карда шавад. Имрӯзҳо кишоварзӣ низ технологиязатсияи баландро талаб мекунад. Технологияҳои рақамӣ ба таври васеъ дар соҳаи кишоварзӣ истифода шуда истодаанд ва мо низ набояд аз ин раванд дар канор бимонем.

5. Ҷиҳати рафъи мушкилоте, ки дар соҳаи кишоварзӣ мавҷуд буд, Ҳукумати ҷумҳурӣ дар якҷоягӣ бо донандагон ва коршиносони ин соҳа ва олимони ин ришта барномаи мушаххас ва барқаросозии тамоми хоҷагиҳои мамлакатро таҳия ва пешниҳод намуданд, ин барномаҳо шомили тадбирҳои амиқ дар роҳи бартарафсозии мушкилот ва баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳолии манотиқи тозатаъсис буд.

6. Ҷалби сармояи хориҷӣ ҷиҳати равнақи тоза бахшидан ба корҳои кишоварзӣ ва ҳосили мавриди ниёз ба даст овардан аз заминҳои обӣ ва монанди инҳо ва дар ин замина бознигарию кулли сиёсати аграрӣ дар ҷумҳурӣ ҷиҳати истифодаи самараноки фонди замини ҷумҳурӣ ва дар ин замин роҳандозии истеҳсолоти рақобатпазир дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва бавежа кишварҳои ҳамзабону ҳамкеш.

7. Тавсеаи заминҳои кишоварзӣ аз маҳалли ба гардиши кишоварзӣ ворид намудани заминҳои киштбобе, ки ба далоили мухталиф аз гардиши кишоварзӣ хориҷ шудаанд. Инчунин тавсеаи заминҳои кишоварзии обӣ аз ҳисоби талу тепаҳо тавассути тахту ҳамвор намудани онҳо ва обёрии он заминҳо тавассути лулаҳои пластикӣ.

8. Дар шароити феълӣ, ки дар сайёраи Замин ҳаҷми обҳои ошомидани коҳиш ёфта истодаанд, оқилона истифода намудани об ва истифодаи самараноки обҳои ҷорӣ ва ҳифзи пирияхҳои дохили мамлакат ва роҳандозии аксияҳои мухталиф дар

робита ба ҳифзи пирияхҳо ба унвони сарчашмаи аслии обҳои ошомиданӣ: «Тоҷикистон – кишвари обҳои мусаффо», «Пирияхҳоро ҳифз мекунем» ва монанди инҳо.

9. Ҷиҳати пешгирӣ аз муҳочирати аҳолии вилоят ба Федератсияи Россия таҳияи барномаи ҳадафмандонаи таъмини аҳоли ба ҷойи кор ва ба гардиши кишоварзӣ ворид кардани заминҳои бекорхобидаи собиқ вилояти Кӯлоб. Ба таври очилан ҳаллу фасл намудани проблемаҳои ҷавонон аз қабилӣ таъмин ба кор ва манзили истиқоматӣ ва дигар шароитҳои зиндагии шоиста.

10. Агар мо бихоҳем сатҳу сифати зиндагии аҳолии мамлакатамонро баланд бардорем, бояд қабл аз ҳама перомуни деҳот ва аҳолии он фикр кунем. Аз замин, обу ҳок, боду ҳаво ва дигар сарвату неъматҳои ватанамон ба таври дурст ва сарфакорона истифода кунем. Барои ҳар давлате боигарии аслии он миллаташ мебошад, ки онро ҳифз ва зиёд кунем ва бо ҳам муттаҳид бошем. Он вақт мо тамоми аҳдофи дар пеши худ гузоштаро сарбаландона иҷро мекунем.

МУҚАРРАРОТИ АСОСӢ ВА ХУЛОСАҲОИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААНД:

1. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Садбарги Исо. Социально-бытовые и культурные изменения в жизни покорителей целины / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Вестник Таджикского национального университета. Серия общественных наук. – №8. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2021 – С.40-48.

[2-М]. Садбарги Исо. Ҷалби маҷбурии сокинони ноҳияҳои кӯҳӣ ва наздиқӯҳӣ ба ноҳияҳои навтаъсиси вилояти Кӯлоб (с.1940-1960) / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Паёми ДМТ. – №11. – Ҷ.2. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2023 – С.62-67.

[3-М]. Садбарги Исо. Таъсис додани хоҷагиҳои муҳоҷиршуда дар вилояти Кӯлоб дар солҳои 20-80-уми асри XX / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Паёми ДМТ. – №12. – Ҷ.2. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2023 – С.50-54.

[4-М]. Садбарги Исо. Таърихи муҳоҷиркунӣ аз ноҳияҳои кӯҳӣ ва наздиқӯҳии вилояти Кӯлоб ба мавзеҳои водии минтақа / Садбарги Исо // Паёми ДМТ. – №5. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2024 – С.68-72.

[5-М]. Садбарги Исо. Зарурати таърихии амалӣ гардидани ҷорабиниҳои муҳоҷиршавӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоб / Садбарги Исо // Паёми ДМТ. – №6. – Ҷ.1. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2024. – С.51-56.

[6-М]. Садбарги Исо. Зарурияти таърихии тайёр кардани мутахассисони хоҷагии қишлоқ барои вилояти Кӯлоби Тоҷикистон (солҳои 1930 - 1950) // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (Наشرияи ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ). – № 2 (109). – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2024. – С.247-251.

[7-М]. Садбарги Исо. Инъикоси сабабҳои таърихӣ муттаҳид намудани хоҷагҳои кишоварзӣ дар минтақаи Кӯлоб дар васоити ахбори умум (солҳои 1950-1970) / Садбарги Исо // Паёми ДМТ. – №6. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума. – ISSN 2074-1847, 2025 – С.110-115.

2. Мақолаҳое, ки дар дигар нашрияҳо ба таъъ расидаанд:

[8-М]. Садбарги Исо. Освещение проблемы ирригации и освоения целинных земель центральных и южных районов Таджикистана в исторических трудах отечественных ученых (60-80-е годы XX века) / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Маводи конфронси илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Нақши Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шохтемур дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ», ДАТ ба номи Шириншоҳ Шохтемур, ш. Душанбе. – 2018. – 9-10 февр. – С.265-272.

[9-М]. Садбарги Исо. Анализ состояние и строительство Кызылсу-Яхсуйской и Пархаро-Чӯбекской оросительных систем (20-е-60-е гг. XX в.) / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Материалы научно-теоретической международной конференции «Роль и значение наследия Абубакра Мухаммада Ибн Закарийа Ар-Рази для средневекового мира и современной цивилизации», КТГУ им. Носира Хусрава, г. Курган-Тюбе. – 2016. – 19 нояб. – С.273-277.

[10-М]. Садбарги Исо. Вклад Джаббора Расулова в развитии мелиорации, ирригации и освоении новых земель центральных и южных районов Таджикистана (1961-1982 гг.) / Садбарги Исо // Вестник КТГУ им. Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2017. – №1/1(43). – С.50-61.

[11-М]. Садбарги Исо. Патриотизм таджиков при строительстве Пархаро-Чӯбекской оросительной системы / Садбарги Исо, Наботов Ф.С. // Материалы международной научно-практической конференции “Использование краеведческих материалов как способ воспитания национальной гордости и любви к Родине в процессе исследования и изучение учебных предметов в средних общеобразовательных школах и высших учебных заведениях”, БГУ им. Носира Хусрава, г. Бохтар. – 2018. – 19-20 окт. – С.169-180.

[12-М]. Садбарги Исо. Развитие строительства Пархаро-Чўбекской оросительной системы и ее народно-хозяйственное значение / Садбарги Исо // Вестник БГУ им. Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2019. – №3/3(67). – С.64-71.

[13-М]. Садбарги Исо. Аҳаммияти иқтисодиву сиёсии шабакаи обёрии Фархору Чўбек / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Маводи конференсияи факултети илмӣ-назариявӣ зери унвони «Чавонон ва пешрафти илмию техники» бахшида ба 22-солагии Ваҳдати миллӣ ва Рӯзи чавонони Тоҷикистон, факултети таърих ва ҳуқуқи ДДБ ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар. – 2019. – 23 май. – С.49-54.

[14-М]. Садбарги Исо. Осуществление переселенческих мероприятий и освоение новых земель в Кулябской зоне Хатлонской области / Садбарги Исо // Вестник БГУ им. Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2020. – №3/3(67). – С.51-57.

[15-М]. Садбарги Исо. Историческое значение строительства Пархаро-Чубекской оросительной системы / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Материалы научно-практической международной конференции «V – е Артучевские чтения», посвященной «Актуальным вопросам филологических, социально-гуманитарных и естественных наук в современное время», 4-6 июля 2023 г. в Таджикском педагогическом институте в г. Пенджикент. – С.702-708.

[16-М]. Садбарги Исо. Вклад Бубнова М.А. в исследованиях горных регионов Таджикистана / Садбарги Исо, Абдуназарова М.Х. // Международный научно-практический журнал «Endless Light in Science» Международного исследовательского центра «Endless Light in Science», 25.06.2023. – С.1020-1024.

[17-М]. Садбарги Исо. Культурно-бытовые условия переселенческих хозяйств / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Международный научно-практический журнал «Endless Light in Science» Международного исследовательского центра «Endless Light in Science». – 2024. – 26 февр. – С.175-184.

[18-М]. Садбарги Исо. Натиҷаҳои таърихӣ ва муҳоҷиркунӣ ба ноҳияҳои ҷануби Тоҷикистон (солҳои 20-30-юми асри XX) / Садбарги Исо, Ирматова

Ш. // Международный научно-практический журнал «Endless Light in Science» Международного исследовательского центра «Endless Light in Science». – 2024. – 26 февр. – С.170-175.

[19-М]. Садбарги Исо. Аз таърихи муҳоҷиркунӣ аз ноҳияҳои кӯҳӣ ва наздикуҳии вилояти Кӯлоб ба мавзеҳои водии минтақа / Садбарги Исо // Маводи Анҷумани илмӣ-амалии байналмиллалии «Хонишҳои VI – уми Артуҷ» бахшида ба «Масоили мубрами илмҳои педагогӣ, иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва ҷанҳои дақиқ дар замони муосир», 4-6 июли соли 2024 дар Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. Ҷилди II. – С.199-206.

[20-М]. Садбарги Исо. Зарурияти таърихии муттаҳид намудани колхозу совхозҳои минтақаи Кӯлоб дар ВАО / Садбарги Исо // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши ВАО дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди фарҳангу тамаддунҳо», 11-12 апрели соли 2025 дар ДДБ ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар. – С.86-91.

[21-М]. Садбарги Исо. Масъалаҳои мубрами муҳоҷирати дохиливилоятӣ минтақаи Кӯлоб дар давраи ҷангӣ ва баъдиҷангӣ (солҳои 1941-1950) / Садбарги Исо // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши шаҳрвандони Тоҷикистон дар таъмини Ғалаба дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)», 2-3 майи соли 2025 дар ДДБ ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар. – С.385-394.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
НОСИРА ХУСРАВА»**

**УДК 331: 314. 7 (34)
ББК 63. 3 (2 таджик)**

На правах рукописи

САДБАРГИ ИСО

**ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ ПЕРЕСЕЛЕНИЯ И ОСВОЕНИЯ НОВЫХ
ЗЕМЕЛЬ В КУЛЯБСКОЙ ОБЛАСТИ ТАДЖИКСКОЙ ССР
(1924-1991 гг.)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук по
специальности 07.00.02. – Отечественная история (история таджикского народа)

Бохтар – 2025

Диссертация выполнена на кафедре истории таджикского народа Государственного образовательного учреждения «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава»

Научный руководитель: **Алимов Давлатали Халилович** - доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой всеобщей истории ГОУ «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава»

**Официальные
оппоненты:**

Абдурашитов Фозил Маматович – доктор исторических наук, заведующей отдела новейшей истории Института истории, этнологии и археологии имени Абурайхона Беруни Национальной академии наук Таджикистана

Артиков Абдурафик Абдуманонджонович – кандидат исторических наук, доцент кафедры общей и отечественной истории Таджикско-Российского (Славянского) университета

**Таджикский государственный педагогический
университет имени Садриддина Айни**

**Ведущая
организация:**

Защита состоится «10» октября 2025 года в 9:00 на заседании диссертационного совета 6D.KOA-082 при ГОУ «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава» (адрес: 735140, Республика Таджикистан, Хатлонская область, г. Бохтар, улица Айни 67). E-mail: mahmadullojalilov@mail.ru; номер телефон учёный секретарь +992904-11 02 66

С диссертацией и её авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава и на сайте - www.btsu.tj.

Автореферат разослан «_____» _____ 2025 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета
кандидат исторических наук

Джалилов М.Ш.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Таджикистан — горная, аграрная страна, и на разных этапах истории вопросы освоения и использования земель, переселения земледельцев из одних регионов республики в другие всегда имели особое социально-экономическое, культурное и даже политическое значение. С восстановлением Советской власти аграрный вопрос занял центральное место в экономической жизни Таджикистана. Реформы Советской власти в 1920-1930-х годах на территории Таджикистана, в том числе и в Кулябском регионе, дали толчок процессу сельскохозяйственной миграции и созданию колхозов. Массовая кооперация в сельском хозяйстве сделала коллективные хозяйства основной формой организации сельскохозяйственного производства и землевладения.

Стоит отметить, что с самого начала создания Советского правительства в Кулябском районе Хатлонской области особое внимание уделялось социальным и экономическим вопросам, для того, чтобы вывести этот регион на путь развития, использовались Стратегии и специальные Программы, к которым мы неоднократно обращались в ходе нашей научной работы и приведем множество примеров, подтверждающих наше исследование.

Огромные трудовые ресурсы были увеличены за счет десятков тысяч мигрантов на ирригационном строительстве и освоении новых земель. В связи с этим исследование исторического опыта эмиграции и освоения новых земель в Кулябской области Таджикской Советской Социалистической Республики (1924-1991 гг.), в новой ситуации в нашей любимой стране независимый Таджикистан с точки зрения историографии независимого государства имеет научно-историческое значение.

Следует отметить, что Кулябская область как административная единица входила в состав Бухарской народной советской республики (Бухарская НСР, 1920-1924 гг.).

Вот уже несколько лет ученые в области истории, обращаясь к вышеупомянутым вопросам, высказывают интересные мысли по вопросу орошения засушливых земель и миграции населения в различные части страны,

но до сих пор исторический опыт миграции и освоения новых земель в Кулябской области Таджикской ССР (1924-1991 гг.) не был научно специализирован и всесторонне изучен.

Научно-историографическое значение исторического опыта в этом вопросе еще раз проявляется для реализации экономической стратегии суверенного Таджикистана в современную эпоху по восстановлению и более полному использованию плодородных земель Кулябской области, активному ведению мелиоративных работ на основе достижений современной науки и техники.

Значение исследуемого вопроса также проявляется в том, что формирование водного земледелия за счет мигрантов в исследуемый период создало условия для роста экономической мощи одного из регионов страны. Следует отметить, что из-за того, что население страны было переселено в равнинные районы и не имело опыта ведения сельского хозяйства, оно решительно стало заниматься сельским хозяйством.

Особое значение имело расширение сельскохозяйственных угодий, главной целью которого было обеспечение населения продовольствием, что мы наглядно ощутили в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). Переселенное в долины население не только обеспечивало себя продовольствием за счет вновь освоенных земель, но и в годы Великой Отечественной войны (1941-1945) большую часть произведенной продукции отправляло в фонд фронта.

С другой стороны, население страны проживало в основном в горных районах, и там было очень мало пахотных земель. Между тем, хорошие плодородные земли, которые годами не использовались, простаивали и не использовались. Конечно, эти земли превратились в бесплодные пустоши, и единственно правильной политикой решения этих проблем было переселение населения из прилегающих районов в долины.

Актуальность темы диссертации определяется тем, что:

Во-первых, изучение этого опыта, т.е. переселения и строительства ирригационных сооружений, т.е. оросительных и водонасосных станций,

считается полезным для внедрения этого опыта в других районах страны, находящихся на подходящей высоте над уровнем воды рек.

Во-вторых, после распада Советского Союза и обретения страной независимости, в Республике Таджикистан произошли коренные изменения, которые потребовали нового подхода и видения, и одним из вопросов является вопрос орошения земель и, соответственно, расширения сельскохозяйственных угодий. В данной работе эти вопросы являются предметом исследования.

В-третьих, данная тема важна тем, что по прошествии времени и кардинальных изменений в жизни вопросы улучшения пустошей и вовлечения неиспользуемых земель в сельскохозяйственный оборот по-прежнему остаются актуальными. Кроме того, миграция в регионы выращивания хлопка, имеющие пахотные земли и ирригационное строительство, подкрепленная достижениями науки и техники, является ключевым фактором дальнейшего повышения благосостояния народа.

Итак, если рассматривать этот случай с этой точки зрения, то следует отметить следующие факторы:

- во-первых, переселение и миграция населения из горных районов на равнины и, как говорится, в долины страны имели экономическую цель, и правительство того времени хотело с помощью этой инициативы увеличить производство сельскохозяйственной продукции. Здесь стоит отметить, что при переселении жителей горных районов в долины, помимо увеличения сельскохозяйственного производства, решались и другие вопросы, такие как социальные, культурные и образовательные проблемы этих жителей, которые будут рассмотрены и исследованы ниже;

- во-вторых, в результате этой инициативы значительное количество земель в регионе было вовлечено в сельскохозяйственный оборот, а большое количество людей из этого района, переселенных из прежних мест проживания в долины, было задействовано во всех полевых и других работах, что увеличило производство сельскохозяйственной продукции в этом районе;

- в-третьих, население, переселенное из горных районов Кулябского региона, помимо сельскохозяйственных работ, было также задействовано в образовании, а позднее и в других видах деятельности, таких как работа на промышленных предприятиях, а орошение бесплодных земель в этом районе привело к созданию крупных сельскохозяйственных и ирригационных хозяйств.

Период, на котором сосредоточил свое внимание исследователь, – это период переселения (1924-1991) жителей горных районов в долины с целью привлечения большего числа людей к сельскохозяйственным и другим видам деятельности и тем самым повышения уровня жизни населения. При исследовании данной темы диссертант обращался к различным источникам, в том числе и к архивам того периода, что отчетливо ощущается в ходе работы и ссылок автора на эти источники.

Исследование показало, что опыт переселения населения в бывшем Кулябском регионе включает в себя различные положительные стороны, и его исторический опыт может быть использован при необходимости. Изучение миграции бывшего населения Кулябского региона и орошения бесплодных земель имеет научное и теоретико-экспериментальное значение.

Степень изученности научной темы. Вопрос об историческом опыте переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябского региона Таджикской ССР (1924-1991 гг.), хотя и имеет отдельные статьи и материалы в монографиях по этой теме, до сих пор не стал предметом специального научного исследования.

Все имеющиеся работы и сведения, связанные с изучением исторического опыта переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябского региона Таджикской ССР (1924-1991 гг.), можно условно разделить на четыре группы:

К первой группе относятся труды исследователей, брошюры и научные статьи, написанные в партийно-историческом направлении.

[См.: 17; 19; 23; 26; 29; 32; 39; 41; 43; 46; 48; 52; 53; 54; 62; 63; 67; 75; 78; 80; 81].

Можно сказать, что в исторической науке до большевистской революции также отсутствовали знания об истории орошения [см.: 18; 19; 21; 30; 38]. В

работах Бартольда В.В. и несколько работ Абулхаева Р.А. предоставляются исторические материалы. О таджикских мигрантах [24] посвятили научные исследования Антоненко Б.А., Абулхаева Р.А. и др. Эти работы содержат большой объем актуального материала и информации, проливающей свет на различные вопросы в этих областях. В целом, если рассмотреть этот вопрос глубже, то эти регионы, и особенно Кулябский регион, привлекли внимание ученых, естествоиспытателей и других людей благодаря своей приятной, теплой погоде. Например, выбор города Куляб в качестве места загробной жизни один из великих мудрецов того времени Мир Саид Али Хамадони подтверждает вышеприведенное утверждение. Мы знаем и о других известных личностях и мудрецах того времени, избравших этот край местом своего проживания и загробной обители, о чем можно найти в трудах Зеймал Т.И. и Гуломова Ю.Г. [см.: 35; 37].

Во вторую группу входят научные труды ученых советского времени и периода независимости, имеющие историческое, историографическое и народнохозяйственное значение, что можно увидеть на примере трудов Саидмуродова Х.М., Набиевой Р.А., Масова Р.М., Косимова А., Хамроева М., Абулхаева Р.А. и Абдурашитова Ф.М. [см.: 19; 21; 27; 28; 48; 54; 56; 52; 57; 60; 64; 66; 67; 69; 72; 76].

Вопросы переселения населения в Кулябский регион Советского Союза и Средней Азии относились к числу вопросов перемещения населения в этом регионе и преследовали различные цели.

Например, в 1920-х годах была поставлена задача обеспечения населения горных районов орошаемыми пахотными землями. В 1940-х и 1950-х годах главной целью было искоренить бедность среди фермеров и устранить разрыв между городом и деревней, а затем повысить уровень грамотности и образования фермеров. В 60-ые и 70-ые годы ставилась цель повысить уровень образования населения и обеспечить население достижениями культуры и образования. В эти годы, а именно в годы Великой Отечественной войны (1941-1945) и послевоенный период, нанесший огромный ущерб народному хозяйству страны,

помимо стабилизации и развития, планомерно и системно реализовывались вопросы приобщения народа и населения к достижениям культуры, песни, музыки, театра и кино. Другими словами, вопросы освоения, орошения и миграции населения Кулябского региона не остались без внимания ученых-практиков.

Третья группа включает исследования отечественных и зарубежных ученых, имеющих непосредственное отношение к проблемам миграции и освоения новоосвоенных земель, таких как Антоненко Б.А., Ахмедов Р., Абулхаев Р.А., Абдурашитов Ф.М., Курбонова Х.Ж., Бозоров К.Ж., Артыков А.А. [см.: 87; 88; 89; 90; 91; 92; 94]. Здесь следует обратиться к трудам доктора исторических наук Ф.М. Абдурашитова, в котором автор отмечал, что внутрирегиональная миграция осуществлялась в основном в Кулябском регионе, где большая часть населения проживала в горах и пригорных селах и нуждалась в переселении в долинные земли.

Четвертая группа включает фундаментальные монографии, по истории регионов страны и партийно-хозяйственной деятельности народа [см.: 34; 36; 40; 41; 42; 45; 47; 61; 63].

Новости и основные сведения по истории этого вопроса отражены в таких крупных трудах, как история таджикского народа (трёхтомник - том 3 и шеститомник - тома 5 и 6), история Хатлонской и Кулябской областей, история районов Кулябской области, история народного хозяйства, история Коммунистической партии Таджикистана, история колхозного и совхозного строительства, история культурного строительства, история рабочего класса Таджикистана.

Вышеуказанные работы содержат подробную и исчерпывающую информацию и новости по исследуемым вопросам, которые могут быть широко использованы исследователями и должностными лицами для выражения своего мнения по данному вопросу. Следует отметить, что предоставленные данные содержат подробную и точную информацию по исследуемым вопросам.

Эта тема также охватывает наши проблемы и обсуждалась специально для республики [см.: 25; 55; 95; 97]. Стоит отметить, что в этих публикациях тема Кулябского региона обсуждается в рамках общегосударственных вопросов республики, и в любом случае, она включает в себя хорошие вопросы, использование которых не лишено пользы, и в целом этот вопрос и наша тема решаются комплексно. Мы обратились ко многим источникам и архивам, чтобы найти информацию и новости, связанные с нашей темой, и оттуда мы получили интересную информацию для нашей работы. Мы использовали данную информацию в тех ситуациях, когда считали это необходимым и целесообразным. Многочисленные факты, цифры и доказательства, которые мы использовали в нашей работе, демонстрируют ее утверждения.

Здесь следует отметить, что, учитывая, что Республика Таджикистан входила в состав Советского Союза, и в советское время все вопросы изучались и обсуждались в рамках идеологии коммунистической партии, т.е. партии большевиков [см.: 32; 54; 81]. Здесь интересно упоминание монографии М. Хамроева «Деятельность Коммунистической партии по развитию ирригации в Таджикистане (1924-1938 гг.)», упоминание о которой примечательно тем, что в этом научном труде рассматриваются вопросы миграции, орошения вновь освоенных земель, строительства ирригационных сооружений в Таджикистане в 1920-1930-е гг. В ней анализируется многогранная деятельность партийных организаций республики в целом по строительству водного хозяйства и сельского хозяйства за определенный период [80, с. 330]. Кулябский регион, в работе М. Хамроева, учитывает общие условия республики. Региональные особенности в плане вопросов не рассматриваются.

Как уже упоминалось выше, в разные годы, особенно в 30-ые годы прошлого века, различными таджикскими учеными и исследователями, такими как Т.М. Мухамедов, С.З. Мирошниченко, А. Ахмедов, С.И. Джураев [см.: 25; 55; 95; 97] и др., в своих трудах и статьях обсуждали и исследовали вопросы орошения и управления водными ресурсами в различных регионах страны. Стоит отметить, что эти труды в основном носят технический и экономический характер. Как

отмечает исследователь Халиков И.: «Эти работы можно отнести к исследованиям, проводившимся в Средней Азии в 1924-1960 годах по вопросам переселения населения и создания ирригационных сооружений в советское время» [79]. Некоторые из этих работ посвящены конкретным областям [см.:55; 119]. В качестве примера для этого можно обратиться к монографии Н.И. Миронова под названием «Борьба Коммунистической партии Таджикистана за мелиорацию земель и механизацию хлопководства (1946-1965 гг.)». В данной работе обсуждается и изучается указанная проблема, а также излагается опыт работы партийных организаций КПСС по данному вопросу. Однако в этой работе не исследовались вопросы миграции, орошения и водоснабжения Кулябского региона в 1960-1980-е годы.

Таджикский ученый Рахим Масов [52], сам уроженец и воспитанник советской эпохи, начал изучать и обсуждать эти вопросы, а именно вопросы орошения и управления водными ресурсами, и в то же время он читал и оценивал работы, сделанные таджикскими учеными по этой проблеме, давая им достойную оценку.

Один из таджикских ученых, профессор Р.А. Абдулхаев своей книге, изданной в 1988 году, исследовал проблему орошения пахотных земель страны с 1948 по 1980-е годы, приводя интересные факты и доказательства, высказывая оригинальные идеи. По мнению этого ученого, переселение и орошение бесплодных земель в этот период проводились очень хорошо и с высоким управленческим мастерством, что обеспечивало экономическое развитие страны. Автор несколько раз упоминает Кулябский район [19] и приводит много хорошего материала для составления положения о строительстве ирригационных сооружений, о миграции населения района внутри района, об освоении оставшихся земель, об обработке пахотных земель в районе. Эту проблему он поднимал и в другой своей монографии [20], рассматривая проблему эмиграции в стране и во всем Советском Союзе.

Труды Ф.М. Абдурашитова также посвящены этому вопросу [86]. Особое внимание уделяется переселению и освоению вновь освоенных земель, а также орошению пустошей. Автор анализировал факт миграции, а не ее причины.

В своей монографии Курбонова Ш.В. [93] также анализирует эмиграционную политику Советского государства в 1920-е и 1930-е годы. Автор на основе анализа имеющихся фактических материалов описывает процесс миграции в Кулябском районе с 1924 по 1941 год, который считается одним из важнейших регионов Хатлонской области. Кулябский регион специально не рассматривался.

Как видно из исторической литературы, вопросы создания колхозов и совхозов, организации и функционирования новых сельскохозяйственных ферм, орошения неплодородных земель в Кулябском регионе изучались учеными-практиками, и по этому поводу высказывались интересные идеи и мысли.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Диссертация выполнена в рамках исследования и реализации плана научно-исследовательской работы кафедры истории таджикского народа Бохтарского государственного университета имени Носири Хусрава «Изучение актуальных вопросов истории таджикского народа с древнейших времен до наших дней» на 2021-2025 годы (заседание № 1 от 31.08.2021 г.).

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является изучение исторического опыта, определение процесса миграции внутри региона, орошения пустошей, расчистки лесов и перевода земель бывшего Кулябского района в пахотные земли в период с 1924 по 1991 год.

Задачи исследования. Исходя из поставленной цели решались следующие задачи:

- изучать и обсуждать вопросы, связанные с переселением населения из горных районов в равнинные в пределах региона, а также с рекультивацией пустующих земель в этом регионе;

- выявить причины и факторы миграции внутри региона, обогащения бесплодных земель и в этом контексте рассмотреть социально-экономическое положение региона в период с 1924 по 1991 год;
- проанализировать и выяснить значение внутрирегиональной миграции и внутриреспубликанской миграции в целом в Кулябском регионе;
- демонстрация миграционных перемещений внутри региона и обогащение пахотных земель;
- влияние этих процессов на экономическое и социальное положение страны;
- создание новых сельскохозяйственных формирований в регионе и привлечение перемещенного населения к сельскохозяйственным работам во вновь созданных сельскохозяйственных формированиях и фермах региона;
- разработка и сравнение процесса изменений в регионе и завоевания новых плодородных земель;
- вопрос повышения квалификации специалистов, привлекаемых на эти территории для работы;
- после завершения исследования предоставить ряд рекомендаций по дальнейшему использованию данных предложений и способам их реализации на практике.

Объектом исследования является политика Советского государства в области миграции, труд мигрантов, социально-экономические результаты, а также влияние этих процессов на местное сообщество, природные и человеческие активы и другие исторические ресурсы в Кулябском регионе Таджикской ССР (1924-1991 гг.).

Предметом исследования научной диссертации является изучение всех аспектов, связанных с миграцией, приобретением земель, а также социально-экономического воздействия большинства этих процессов на историю Кулябской области (1924-1991 гг.) и его общества. Эта тема также влияет на историю и политику Таджикистана сегодня.

Этап, место и период исследования (исторический охват исследования). Диссертационная работа проводилась в три этапа на кафедре истории

таджикского народа факультета истории и права Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава.

Первый этап, охватывающий 2021-2022 годы, состоял из зачисления в качестве соискателя в аспирантуру заочного отделения по специальности 07.00.02 – Отечественная история (История таджикского народа), выбора темы, научного руководителя, сбора, изучения, анализа и систематизации собранных материалов по теме исследования, написания введения, первой главы диссертации, публикации статей по теме диссертации, участия в научных конференциях различного уровня.

Второй этап охватывает 2022-2023 годы, в течение которых была завершена вторая глава диссертации, опубликованы статьи по теме исследования в различных сборниках и журналах, а также сдан кандидатский минимум по предметам «История и философские науки» и «Иностранный язык».

Третий этап охватывает 2023-2024 годы, в течение которых были написаны третья глава диссертации и ее заключение, опубликованы статьи по теме диссертации, сделаны доклады на областных, республиканских и международных конференциях. Сдан кандидатский минимум по специальности, диссертация представлена к официальной защите.

Теоретические основы исследования. При написании диссертации, т.е. для укрепления наших теорий и идей, использовались книги, диссертации, а также методы исследования видных отечественных и зарубежных ученых, таких как Бартольд В.В., Антоненко А., Масов Р.М., Абулхаев. Р.А., Абдурашитов Ф.М., Бозоров К.Дж., Курбанова Х.Дж., Алимов Д.Х., Наботов Ф.С. и др.

Хронологической областью исследования стало изучение истории переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской области Таджикистана в 1924-1991 годах. То есть он был основан в 1924 году с восстановлением Советской власти, образованием Таджикской ССР и в 1991 году с распадом СССР и началом независимости Республики Таджикистан.

Географический район исследования включал территорию бывшей Кулябской области Таджикской ССР.

Методологические основы исследования. При написании диссертации автор опирался в основном на наиболее распространённые методы и принципы исследования в области общественных наук — реализм (объективизм) и историю (историзм). Кроме того, в ходе работы использовались методы, подходы и инструменты, характерные для исторических и историографических исследований, в том числе историко-хронологический, историко-сравнительный, историко-типологический, хронологически-тематический, системный, аналитический, критический, интерпретационный и ретроспективный методы.

Первоисточник исследования. Исходным материалом для изучения истории переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябского региона Таджикистана в 1924-1991 гг. послужила совокупность отечественных исторических источников и материалов, в той или иной степени связанных с данной темой.

К первой группе источников относятся официальные государственные и правительственные документы периода независимости и, прежде всего, выступления Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона [65], сыгравшие важную роль в определении научно-методологической концепции проведенного исследования, а также в обобщении работы и выработанных рекомендаций.

Вторую группу источников составили официальные программные документы советского периода, в том числе материалы съездов КПСС и КП Таджикистана [см.: 11; 13], на основании указаний которого в исследуемый период была проведена история переселения [10] и освоения вновь освоенных земель Кулябской области Таджикистана в 1924-1991 годах. Изученные нами материалы показывают, что в исследуемый период как союзное партийное руководство, так и республиканские власти уделяли большое внимание расселению и освоению вновь освоенных земель Кулябской области Таджикистана.

Третья по значимости группа источников включает архивные материалы, которые легли в основу проведенного исследования, а также помогли нам выразить суть рассматриваемых вопросов научно обоснованными выводами. Широко использовались документы и материалы Центрального государственного архива Республики Таджикистан (ЦГА РТ), Государственного архива новейшей истории Республики Таджикистан (ГАНИ РТ), Государственного архива Хатлонской области в городе Кулябе, действующего архива Министерства мелиорации и водного хозяйства Республики Таджикистан, Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, действующих архивов районов Кулябской области [см.: 3; 4; 5; 6; 8; 9] и т. Д.

Четвертая группа источников – сборники документов и статистических материалов [см.: 12; 15; 16; 59; 60; 70; 73; 74], которые существенно дополнили недостающие сведения архивных источников, а также позволили более глубоко изучить ход и результаты водохозяйственного строительства в южных районах республики в 1920-1980-е годы. Представленные цифровые данные, их анализ и обобщение дают наглядное представление о масштабах и хронологии развития оросительной системы и хлопководства на вновь созданных землях южных районов республики.

Пятая группа использованных нами источников – многочисленные материалы периодической печати [см.: 31; 33; 49; 68; 71; 77; 85; 99; 100; 101; 102; 103; 106], в который вошли изучаемый период, в котором публиковались партийные и государственные документы, информационные материалы, отклики читателей на актуальные вопросы народного хозяйства, а также история переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябского района Таджикистана в советские годы.

В диссертационной работе статьи из некоторых журналов, имеющие аналитический характер, позволили глубоко изучить теоретические аспекты исследуемой проблемы и отразить их в работе, а также сопоставить различные точки зрения по некоторым вопросам.

Таким образом, краткий обзор источников, использованных в диссертационной работе, подтверждает, что по данной теме в стране накоплены ценные источники, что позволило решить поставленные цели и задачи исследования. В работе мы опирались на широкий и разнообразный выбор источников, которые в той или иной степени анализировались с точки зрения релевантности, некоторые из которых (в основном архивные материалы) впервые вводятся в научный оборот.

Кроме того, критически анализировались использованные в научных работах источники, что в ряде случаев давало им новый взгляд и объективную оценку.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые комплексно документирована история переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской области Таджикистана в 1924-1991 годах.

В то же время, это первый шаг, который приведет к решению проблем:

- при решении этого вопроса были использованы различные источники, включая архивные материалы, отчеты и свидетельства очевидцев, для изучения конкретных случаев, иллюстрирующих миграцию и приобретение земель в Кулябе;

- также сравнивались между собой различные этапы эмиграции, а именно периоды 1924-1950 и 1960-1961 годов;

- изучить и рассмотреть положение социальных групп, которые сыграли весьма важную роль в миграционных процессах и региональном развитии и прогрессе, а в предыдущих исследованиях этой теме уделялось меньше внимания;

- проанализировать влияние миграции на социальную структуру, выбор карьеры, строение семьи и местную культуру Кулябской области;

- использование современных методологий, включая анализы, выявляющие миграционные процессы и их последствия.

В целом научные инновации исследований по этой теме не только дают возможность взглянуть на ситуации и процессы прошлого, но и создают научную основу для понимания современного социального, экономического и культурного развития Кулябской области. Исследование также может иметь решающее

значение для разработки и совершенствования действующей иммиграционной и культурной политики.

Данное исследование и изыскания являются первым шагом на пути всестороннего изучения и анализа процесса переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской области Таджикистана, с целью определения степени его изученности с исторической точки зрения, а также определения значимости исторических материалов в отражении вопросов советского периода истории таджикского народа. Прделанная работа поможет изучить аналогичные вопросы в других частях нашей любимой страны, которая находится в центре внимания с момента обретения независимости, а также положит конец многочисленным дебатам, которые велись по этому вопросу среди историков и ученых в этой области.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Миграция из горных районов Кулябской области в его долины, особенно в Московский и Фархорский районы, привела к улучшению уровня жизни перемещенного населения, в то же время эти районы стали приятными и красивыми местами, а сельскохозяйственный сектор региона достиг значительного прогресса. Эта миграция имела историческое значение для Кулябской области, открыв новую главу в истории области и превратив степи Кызылсу и Фархор-Чубек в земли радости и счастья.

2. Миграция людей из горных районов в Кулябскую долину привела к появлению нового класса сельскохозяйственно и технически грамотного населения, использовавшего в этом регионе новые методы орошения. Вновь созданные сельскохозяйственные формирования включили в свои ряды все население, переселившееся в эти районы, что способствовало повышению уровня его жизни. В целом предпринятая инициатива была беспрецедентной для этого региона и его населения и за короткий период времени полностью изменила жизнь его населения, превратив эти места, которые на протяжении столетий были заброшены и не приносили урожая, в плодородные долины и хорошее и комфортное место для проживания населения.

3. Реализация политики переселения привела к существенному улучшению жизни населения горных и пригорных районов после его переселения в долины, а также к превращению многих земель, долгие годы простаивавших и превратившихся в кустарники, леса и болота, в новые плодородные пахотные земли. Также на этих землях, помимо ручного труда, широко развивалось применение машин технического орошения. Что касается машинного труда, то можно смело сказать, что он был беспрецедентным для этих регионов и смог полностью изменить жизнь населения и облик самого региона за очень короткий по историческим меркам период времени. И привить местному населению техническую культуру.

4. После переселения на вновь освоенные земли Кулябского региона жители горных районов получили высокий экономический уровень жизни, были охвачены всеми видами материально-бытовых услуг, в свою очередь регион полностью изменился в экономическом отношении и достиг высоких показателей во всех сферах.

5. В результате переселения и орошения бесплодных земель края достигнуты большие успехи во всех областях, созданы хорошие условия труда и отдыха для его жителей, построены культурно-просветительные учреждения, повышен уровень образования, политического и социального развития населения.

Практическая значимость исследования проявляется в том, что результаты исследования могут способствовать разработке и совершенствованию миграционной политики. Исследования открывают возможности для расширения социальных прав и возможностей, для разработки социальных и экономических программ для мигрантов. Помогает решать проблемы и удовлетворять потребности иммигрантов. Исследование помогает повысить осведомленность об историческом опыте региона. В заключение следует отметить, что исследование истории миграции и ассимиляции в Кулябском регионе имеет большое значение не только для понимания смысла прошлых жизней, но и для разработки будущей социальной и культурной политики.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что научные выводы и идеи, содержащиеся в диссертации, способствуют правильному и всестороннему изучению истории переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской области Таджикской ССР ((до 1924 г. - СССР), 1929-1991 гг.). Также, с теоретической точки зрения, появляется возможность раскрыть малоизвестные и малоизученные страницы истории переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской долины, полное разрешение которых весьма важно для истории таджикского народа.

Научная значимость диссертации определяется использованием исторических источников, трудов историков и социологов по различным аспектам изучаемой проблемы. Практический характер исследования связан прежде всего с возможностями использования его результатов при решении необходимых проблем и задач. Поэтому их можно эффективно использовать в учебном процессе, при подготовке учебников, учебных пособий, спецкурсов.

Степень достоверности результатов (публикаций по теме диссертации) - изложение материала, его обоснование и апробация, научная новизна, положения, выносимые на защиту, научные выводы, публикация статей и представление научных докладов по теме исследования, рекомендации практического характера, разработанные, рассмотренные и доказанные непосредственно автором диссертации.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «**Исторический опыт миграции и освоения новых земель в Кулябской области Таджикской ССР (1924-1991 гг.)**», представленная на соискание ученой степени кандидата исторических наук, соответствует требованиям паспорта специальностей Государственного ученого совета при Президенте Республики Таджикистан по специальности 07.00.02 – Отечественная история (История таджикского народа). Тема диссертации утверждена на заседании Ученого совета Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава 26 января 2021 года, протокол № 6. Диссертация обсуждена на заседании кафедры истории таджикского народа и рекомендована к официальной

защите как логически завершенное научное исследование, отвечающее требованиям стандартов, установленных ВАК-ом при Президенте Республики Таджикистан (заседание № 11 от 24 июня 2024 года).

Личный вклад соискателя ученой степени. Изучение темы диссертации, анализ и рассмотрение материалов письменных источников, научной литературы, изложение концептуальных идей известных историков и востоковедов, публикация статей по теме диссертации в различных изданиях и журналах являются результатом многолетнего труда автора. Автор выполнил поставленные в диссертационном исследовании цели и задачи путем анализа и обработки различных материалов, внес свой вклад в научную новизну положений, выносимых на защиту, и выводов. Опираясь на богатый исторический материал, он смог выразить новаторские идеи по этой теме и результаты своих исследований по проблеме миграции и орошения новых земель. Прежде всего, автор признаёт данную инициативу позитивной и считает её использование в современных условиях нашей любимой страны, где миграция приобрела колоссальный размах, возможным и допустимым, конечно, в рамках государственных и правительственных программ и при полной поддержке гражданского общества.

Проверка и внедрение результатов диссертации и публикаций по теме. Диссертация обсуждена и рекомендована к официальной защите на расширенном заседании кафедры истории таджикского народа факультета истории и права ГОУ «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава» (заседание № 11 от 24 июня 2024 года).

Основное содержание и некоторые результаты исследования отражены в опубликованных статьях автора. Всего по теме диссертации зарегистрировано и опубликовано 20 научных статей, в том числе 7 статей в журналах, входящих в перечень ВАК при Президенте Республики Таджикистан и ВАК Российской Федерации. Кроме того, диссертант выступал с научными докладами и сообщениями на областных, республиканских и международных научно-практических и научно-теоретических конференциях.

Структура диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, трех глав, заключения, списка источников и литературы (273 наименования). Диссертация подготовлена и представлена в объеме 177 страниц компьютерной печати, ее содержание и структура соответствуют поставленным целям и задачам.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении определяются и конкретизируются актуальность темы, уровень изученности, цель и задачи исследования, объект и предмет, этапы исследования, теоретические и методологические основы исследования, хронологические и географические рамки, научная новизна исследования, вопросы, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость исследования, а также степень достоверности результатов исследования, соответствие диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя ученой степени в изучение темы, апробация, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации озаглавлена «**Эмиграционная политика и приобретение земель в 1924–1970 гг.**» и состоит из двух параграфов. В данной главе отражены вопросы процесса переселения внутреннего населения из горных и предгорных районов для освоения пустошей и создания новых кооперативных хозяйств, колхозов и совхозов.

Первый параграф первой главы называется «**Характеристика внутренней миграции из горных и предгорных районов Кулябской области**», и в нем отмечается, что внутренняя миграция в регионе имела свои уникальные особенности. Например, миграция из предгорных районов области была намного проще, чем из горных районов области. Однако процесс миграции из горных регионов вызвал много проблем.

После установления Советской власти большое внимание уделялось вопросам орошения и переселения населения из горных районов в более пригодные для жизни районы. Известно, что в дореволюционное время образ жизни народа и его хозяйство были очень простыми и непроизводительными, а результаты сельского хозяйства были не слишком продуктивными.

Первый период переселения населения и орошения земель в Южном Таджикистане относится ко второй половине XX века, которые были очень трудными для республики. Кулябская область — административная единица Бухарской Народной Советской Республики (Бухарской ССР). «Первые мелиоративные работы в Бухарской АССР начались 17 августа 1922 года. Ирригационные работы проводились в основном за счет общественных средств, собираемых в виде налога на землю» [83, с. 329].

«В 1924 году в республике имелось 113,4 тыс. га орошаемых земель. Из этого числа 13,8 тыс. га приходилось на Курган-Тюбинскую область, 5,8 тыс. га на Кулябскую область и другие районы республики» [1].

Политика переселения в Таджикистане проводилась в первую очередь в ряде орошаемых районов: «Аральском, Ходжакалинском, Куктошском, Фархорском, Чубекском и др.». [62].

«В результате с начала 1925 по 1930 год из Гарма, Ура-Тюбе, Пенджикента и Ферганской долины Узбекистана было привезено большое количество переселенцев — 14 756 человек, из которых 4 761 человек эмигрировало в Кулябскую область» [62, с. 31].

«Успешной оказалась и переселенческая политика 1929-1930 годов. В это время в различные районы республики (особенно в центральные и южные) было переселено 7404 хозяйства, в том числе в Кулябскую область — 887 хозяйств. Осенью 1930 года в Кулябскую область прибыло еще 250 переселенческих хозяйств» [48, с.71].

«В 1946 году из горных и предгорных районов республики в Кулябскую область было переселено 1070 хозяйств» [7, с. 18]. «В 1958 году в Кулябский район было переселено 640 семей, из них 470 трудоспособных» [17, с. 177].

Таким образом, следует подчеркнуть, что миграция населения из горных районов Кулябской области в долины своеобразным образом привела к развитию всех отраслей экономики региона и подняла благосостояние граждан на высокий уровень.

Во втором параграфе первой главы под названием **«Роль переселенцев в становлении и развитии новых кооперативных хозяйств, колхозов и совхозов»** рассматриваются сведения по одному из важных вопросов республиканского государственного управления — вкладу и роли переселенцев в становлении колхозов и совхозов.

В связи с тем, что сельское хозяйство являлось дотационной отраслью, объединение дехканских хозяйств в крупные сельскохозяйственные объединения, известные как колхозы и совхозы, считалось правильным шагом.

Например, как указано в диссертации: «Одним из первых новых поселков для новых жителей был поселок Дангаринского зерносовхоза, нынешнего центра Дангаринского района, строительство которого началось в 1930 году» [104]. «В хозяйстве было 6 гектаров поливной земли и 6 гектаров залежей, 7 лошадей, пара волов для пахоты, 12 коров, 6 седел, 4 серпа, 5 лопат, 12 серпов (местных серпов) и 19 жилых построек» [14, с.17].

Переселение населения в Кулябскую область и другие вновь образованные районы осуществлялось по особой программе и порядку, и следует подчеркнуть еще один момент: перед началом любого проекта он тщательно и точно изучался специалистами в данной области, производился его финансовый расчет, а затем представлялся для реализации.

Другими словами, переселение населения из горных районов на новые земли в Кулябской области, как мы уже упоминали ранее, продолжалось в соответствии с ранее составленными планами и из года в год достигало нового пика.

Все эти подразделения напрямую подчинялись главному сельскохозяйственному звену — совхозу. Тот же подход применялся и к коллективным хозяйствам, также известным как колхозы.

«Таджикские хлопкоробы, в том числе хлопкоробы-мигранты, активно участвовавшие в соревнованиях, добились больших производственных успехов». Так, за получение высокого урожая хлопка в 1957 году Красным Знаменем были награждены Колхозобадский (Восейский), Чубекский (Хамадони) и другие районы» [62, с. 252].

Вопрос переселения населения страны из горных районов Таджикистана в долины считался одним из важнейших.

Таким образом, миграция горного населения в равнинные долины региона привела к освоению значительной части вновь освоенных земель и расширению площади обрабатываемых земель. В то же время создавались новые рабочие места, что привело к созданию колхозов и совхозов.

Вторая глава диссертации называется «Приоритетные черты миграции в Кулябском регионе (1970-1985 гг.)» и состоит из двух параграфов, в которых представлена информация о внутренней миграции и вкладе мигрантов.

В первом параграфе второй главы под названием **«Новая эпоха внутренней миграции и особенности ее течения в регионе»** в первую очередь рассматриваются вопросы внутренней миграции и миграционных потоков в регионе.

В частности, отмечается, что миграционный процесс в Кулябской области в 1970-е и первой половине 1980-х годов имел свои специфические особенности. Потому что этот тип миграции осуществлялся только в пределах одной провинции. И, конечно, на это были свои объективные причины. Основными районами расселения в конце 1960-х — начале 1970-х годов в центральных и южных районах Таджикистана были Яванская, Обикиикская, Кулябская и Вахшская долины.

В этом параграфе говорится, что «характерной чертой переселенцев второй половины 1970-х и первой половины 1980-х годов является то, что в это время переселение в основном организовывалось добровольцами из отдельных хозяйств или групп хозяйств. И еще одной важной особенностью переселения этого периода было то, что оно организовывалось в пределах района, каждой области и республики» [17, с. 202].

Стоит также отметить, что переселенные домохозяйства имели право на различные льготы, и эти льготы были полностью реализованы для переселенных домохозяйств. Однако некоторые семьи воспользовались своими привилегиями,

приобретая недвижимость, продавая ее, а затем возвращаясь в прежние места жительства.

Итак, изучив и рассмотрев данный вопрос, мы пришли к выводу, что вопрос переселения населения, водохозяйственного строительства и освоения земель в южных районах Таджикистана (1970-1985 гг.), а также методологические и теоретические аспекты этого вопроса являются важными.

Второй параграф второй главы диссертации озаглавлен **«Вклад переселенцев в освоение новых и неиспользуемых земель региона»**. Одним из актуальных вопросов историографии является история освоения земель южных регионов Таджикистана, а именно вопрос миграции. Научная проблема миграции рассматривается в трудах исследователей экономических, политических и исторических наук.

При освоении этих земель самоотверженно трудились трактористы Кулябской МТС и бульдозеристы Чубекской МТС, являвшиеся переселенцами. Постановлением Совета Министров Республики Таджикистан всем переселенцам были предоставлены приусадебные земельные участки, особое внимание уделено эффективному использованию приусадебных земель переселенцев.

Все это свидетельствует о том, что, действительно, на данном этапе жизни региона миграция стала основой развития Кулябской области Республики Таджикистан. После конструктивных шагов, предпринятых правителями того периода, и особенно правящей партией, это место было превращено в цветник [22, с. 194].

Постановлением Правительства Республики Таджикистан в 1967 году на строительство жилых домов для 100 переселенческих хозяйств в Московском районе (ныне район Хамадони) было выделено 160 тысяч рублей. В районе на подрядной основе построено 50 жилых домов в совхозе «Метинтугай», а также 50 однокомнатных домов в партийном колхозе «Анжуман XVIII». Иммигранты были рады, что им предоставили современное жилье [2, с. 19].

Ночью мигранты собирали тростник, а днем молотили хлопок. Колхозники-переселенцы первый год сеяли хлопок, затем перешли на выращивание джута, а

затем снова занялись хлопководством, добившись высоких урожаев хлопка на вновь освоенных землях.

Таким образом, на основании положений второго параграфа второй главы можно сделать вывод, что переселение на исследуемую территорию привело к увеличению площадей возделывания сельскохозяйственных культур, созданию новых сельскохозяйственных долин, развитию культурного сектора региона, росту экономических показателей.

Третья глава диссертации озаглавлена «Социально-экономическое и культурное значение миграционной политики в развитии региональной экономики» и состоит из двух параграфов.

В первом параграфе третьей главы рассматриваются вопросы **«Социально-экономических и культурных изменений в домохозяйствах мигрантов»**. Помимо возделывания бесплодных земель, в поле зрения государственных деятелей и чиновников не уходили и вопросы народного быта, культуры и просвещения. Духовно-идеологическое направление, которое на первый взгляд кажется невидимым и незначительным, содержит в себе очень большую силу, которая при правильном использовании должна дать весьма желаемые результаты.

В этом подразделе отмечается, что «В 1933 году на переселенцев в Кулябской области и других районах было израсходовано 29,4 млн. рублей» [51, с. 69].

Таким образом, правительством страны были приняты практические меры по обеспечению социальной защищенности мигрантов, построены и введены в эксплуатацию социальные объекты. Например, «В 1953 году в Кулябе открылось медицинское училище» [50, с. 67]. «В 1956 году мукомольный завод города Куляба выполнил план производства на 122%» [107].

«В колхозах и совхозах вновь образованных районов Московского (ныне Хамадони) и Фархорского были построены небольшие электростанции, завозились сельскохозяйственные машины и орудия труда, расширялась сеть

культурно-просветительных учреждений, клубов, библиотек, детских садов, больниц, родильных домов, школ» [44, с. 158].

Стоит отметить, что в этой работе также принимали участие литература и культура. То есть писатели были призваны создавать литературные произведения и в этих произведениях поощрять труд мужчин и женщин, а также созидание новой жизни.

В 1970-х годах произошли поистине фундаментальные изменения в жизни и условиях иммигрантов. Теперь иммигранты жили в очень хороших условиях и имели все удобства. Эти условия и возможности были созданы в результате упорного труда всех слоев общества, и особенно самих мигрантов.

Здесь стоит сделать вывод, что все внесенные изменения привели к улучшению уровня жизни мигрантов.

Во втором параграфе третьей главы рассматривается вопрос **«Культурно-бытовая жизнь переселенцев во вновь созданных хозяйствах региона»**. В нем говорится, что в целях прогресса и создания достойных условий жизни вся энергия, интеллект и понимание государственного аппарата и вовлеченных в него людей были направлены на создание лучших условий для людей.

После того, как хозяйства обосновались и окрепли материально и финансово, в Кулябском районе началось строительство объектов культуры. Начало работ по строительству объектов культуры относится к 50-м годам XX века. В Кулябском районе действовало свыше 190 колхозных лагерей, более 100 предприятий, свыше 200 любительских клубов.

В 1953 году Совет Народных Комиссаров и Совет Министров республики преобразовали Кулябский педагогический институт в Кулябский государственный педагогический институт. Число дошкольных учреждений увеличилось с 1940 года до 28, в них воспитывалось 493 ребенка. В 1950 году число сезонных питомников в колхозах и совхозах области достигло 324 [36, с. 378].

Большое внимание уделялось жизни и жизнеобеспечению мигрантов. Были приложены все усилия для того, чтобы обеспечить иммигрантам достойную жизнь во всех отношениях.

«За семь лет (1951-1957) четверть сельского населения республики улучшила состояние своих домов, построенных с помощью колхозов». За счет колхозов построены школы на 74,3 тыс. мест, дошкольные учреждения на 24,5 тыс. мест, больницы на 1,9 тыс. коек, дворец культуры на 48,4 тыс. мест, бани на 2,7 тыс. мест» [96, с. 81].

Творческие коллективы вновь образованных районов выступали с художественными программами в колхозах и селах Кулябской долины и других регионов республики, а также за ее пределами. Поэтому 26 августа 1955 года одному из известных певцов края Одине Хошимову было присвоено почетное звание «Народный поэт-песенник Таджикской ССР» [58, с. 120].

«В 1960-х годах в Московском (ныне Хамадони), Восейском, Фархорском и Кулябском районах были созданы народные театры. В 1970 году количество посетителей Кулябского музыкально-драматического театра достигло 71,3 тыс. зрителей. В 1970-х годах ансамбль «Чашма» вновь созданного колхоза им. Ленина Восейского района добился высоких результатов на Международном этнографическом симпозиуме, завоевав первое место и премию «Золотой топорик» [36, с. 414].

«В 1965-1985 годах Кулябский государственный институт подготовил 6876 учителей по очной форме обучения и 3545 учителей по заочной форме обучения. Почти 90% учителей Кулябского региона являются выпускниками этого высшего учебного заведения» [84, с.49].

«В 1965-1985 годах число медицинских учреждений быстро росло. Если в 1965 году в Кулябской области было 32 медицинских учреждения, то в 1981 году их число достигло 41».

Число медицинских учреждений возросло с 33 в 1965 году до 60 в 1981 году, а число врачей с высшим медицинским образованием достигло 679 человек» [36, с. 409].

Все эти достижения и успехи Кулябской области берут свое начало в 1930-х и 1950-х годах. В то время наши отцы и деды упорно трудились и превращали пустующие и бесплодные земли в сады, а мы, в свою очередь, продолжали их дело и делали его еще лучше.

Таким образом, проанализировав и изучив процесс миграции и изменения в их социально-культурной жизни, можно сделать вывод, что после преодоления многих проблем, связанных с прогрессом и экономическим и финансовым оздоровлением колхозов и совхозов, социально-культурное и культурно-бытовое положение переселенцев во вновь созданных хозяйствах будет улучшаться.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

На основе комплексного изучения архивных материалов Хатлонской области (в г. Куляб), архивов районов области, Центрального государственного архива Республики Таджикистан, научной литературы и монографий, периодических изданий, Архива новейшей истории Республики Таджикистан мы пришли к следующим выводам:

- в современную эпоху одним из стратегических преимуществ для нашей страны является использование исторического опыта переселения, освоения новых земель, выбора пути социально-экономического развития, включающего развитие науки и техники с важнейшими направлениями государственной политики, такими как повышение качества жизни населения, достижение экономического роста и обеспечение национальной безопасности, а также изучение и использование исторического опыта, накопленного в основных отраслях агропромышленного производства [3-А].

- инновационное развитие и совершенствование осуществляются на основе использования имеющегося в регионах республики социально-экономического потенциала, приобретенных производственно-технических подразделений, отражающих накопленный советский опыт в целом в экономической сфере, и в

частности в строительстве гидротехнических сооружений и освоении новых пахотных земель [6-А].

- источники, которые мы посетили для изучения и исследования, свидетельствуют о том, что Кулябская область была экономически и социально отсталой областью в первые дни революции, где её население жило в лишениях и нищете, а установление нового правительства и реализация масштабных программ, таких как переселение и рекультивация пустошей, вдохнули новую жизнь и свежую энергию в регион, что привело к улучшению социально-экономического положения области [7-А].

- в результате мер, принятых местным правительством и особенно центральным правительством, в 1950-х годах в Кулябской области произошли крупные изменения. Сельскохозяйственный сектор региона сразу же начал развиваться, и земледельцы региона получили обильные урожаи на вновь освоенных землях, а регион стал крупной базой сельскохозяйственного сырья. В последующие годы, после внедрения оросительных сетей, ситуация значительно улучшилась, и фермеры добились больших успехов. [3-А], [4-А], [5-А].

- в определенный период, с ростом населения и бурным развитием сельскохозяйственного производства в республике и Кулябской области, были построены все сооружения легкой и пищевой промышленности. В этой связи особое значение приобрел аграрный сектор, основанный на последовательной переработке хлопка, а также обеспечении хлопкоробов средствами производства [3-А], [7-А].

- в условиях южных районов Таджикистана в исследуемый период большое значение приобрел промышленный комплекс садоводства и виноградарства, так как для этого были созданы благоприятные материально-технические условия [5-А], [6-А].

- инициатива правителей того времени по переселению населения из горных районов в долины и строительству новых сельскохозяйственных объектов и МТС требовала квалифицированных рабочих и специалистов [18-А].

- переселение населения из малоземельных и приречных районов Кулябской области в долинные районы области с целью освоения новых пахотных земель осуществлялось со значительным успехом [18-А].

- исторический анализ опыта переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской области Таджикской ССР с 1924 по 1991 годы помог диссертанту в выборе неизученных проблем в его научных исследованиях. Велик также вклад ученых в создание новых хлопкосеющих районов, образование новых колхозов и совхозов, развитие водохозяйственного комплекса, освоение новых пахотных земель в Таджикистане [6-А], [7-А], [8-А], [14-А].

- изучение и исследование исторического опыта переселения и освоения новоосвоенных земель Кулябской области в 1924-1991 годах, строительства гидротехнических сооружений позволило сделать достоверные выводы [4-А], [6-А], [10-А], [17-А].

- наши исследования показали, что 1924 и 1953 годы были первым периодом переселения населения в Кулябскую долину и орошения новых пахотных земель в Фархорском и Московском районах (ныне Хамадони) [16-А].

- советское правительство приняло решительные меры по реализации политики переселения населения и восстановлению водных ресурсов республики. Поскольку возникла необходимость в увеличении сельскохозяйственного производства, правители того времени решили увеличить площади сельскохозяйственных угодий за счет осушения пустошей, болот и топей. Кроме того, в это время для выполнения этих задач требовалась рабочая сила, и государственные деятели устраняли нехватку рабочей силы, переселяя население на вновь возделываемые земли. Поэтому принятые меры привели к тому, что в 1930-х годах в Кулябскую долину было переселено большое количество людей и орошены большие площади вновь освоенных земель. [9-А], [11-А], [12-А], [13-А], [15-А].

- следует отметить, что перед Великой Отечественной войной (1941-1945 гг.) правительством были проведены мероприятия по выявлению основных

тенденций в практике переселения и освоения вновь освоенных земель Кулябской области в 1924-1941 гг., т.е. в изученной области в части [4-А], [6-А].

- в годы Великой Отечественной войны (1941-1945) вопрос переселения и орошения неплодородных земель был приостановлен в связи с военными действиями. В связи с этим площадь вновь освоенных земель сократилась [18-А].

- в целом Кулябская область переживала трудные годы становления и развития сельского хозяйства, характеризовавшиеся эксплуатацией и аграрной неграмотностью. Создание новых рабочих подразделений теми, кто был переселен на новые земли, способствовало формированию нового правительства и его прогрессу. Переселение осуществлялось в очень трудных и тяжелых для нашей страны условиях, в сельскохозяйственный оборот вовлекалось большое количество земель. Были также построены крупные водопроводные сооружения, что позволило орошать обширные территории. Все эти инициативы привели к росту сельскохозяйственного производства и в то же время способствовали повышению уровня и качества жизни людей [4-А], [7- А], [14- А].

- следует отметить, что второй период начался с принятием постановления сентябрьского (1953 г.) Пленума ЦК КПСС и продолжался до 1980-х гг. Здесь вопрос миграции населения, основной путь развития ирригационного строительства и освоения новых земель, совпадает с периодом интенсификации сельского хозяйства, то есть с использованием достижений научно-технического прогресса [5- А], [8- А], [17- А],

- большое значение имело сельскохозяйственное переселение, мелкое ирригационное строительство для увеличения площади пахотных земель, организованное правительством республики. В Кулябском районе старые оросительные каналы были восстановлены и расширены с использованием непосредственного труда переселенцев. [5- А], [10- А].

- в изучаемый нами регион переселенцы приезжали не только из горных районов Кулябской области, но и из других уголков нашей необъятной родины, то есть Советского Союза в то время. Также на этих территориях, помимо переселения населения, строились гидромелиоративные сооружения, что

способствовало расширению сельскохозяйственных угодий. То есть, водопроводно-канализационное управление Кулябского района превратилось в мощную структуру [5- А], [8- А], [14- А].

- анализ строительства водохранилищ и использования накопленной воды для хозяйственно-бытовых нужд был связан с развитием гидроэнергетики. В районах Кулябской области в конце 1950-х - начале 1960-х годов непосредственным трудом переселенцев были построены Муминабадское и Сельбурское водохранилища для орошения тысяч гектаров старых и вновь созданных земель. В 60-е и 70-е годы было построено Нурекское водохранилище [7- А], [8- А], [10- А].

- за исследуемый период на заброшенных и залежных землях появились новые хлопкосеющие районы, такие как вновь образованные Чубекский, Фархорский и Восейский районы. Реки Вахш и Пяндж — реки, вдоль которых построены гидроэлектростанции, за счет которых орошаются большие площади вновь освоенных земель в этих регионах [4- А], [5- А], [7- А].

- такие инициативы, как переселение, преследовали весьма амбициозные цели, то есть, переселяя население в долины, чиновники и правители того времени намеревались реализовать долгосрочные и масштабные программы, такие как расширение сельскохозяйственных угодий и увеличение объемов сельскохозяйственного производства, что и произошло. Расширение гидромелиоративных работ в районах Кулябской области, переселение, освоение новых земель, строительство мощных гидроэлектростанций — все это было постепенным решением задач, намеченных правительством по развитию экономики и культуры Таджикистана в этот период [4- А], [7- А], [19- А].

- высокий экономический рост страны в 1950-1980-е годы способствовал развитию ирригационного строительства и комплексному освоению новых земель в районах Кулябской области, что в свою очередь способствовало реализации мероприятий по повышению сельскохозяйственной культуры переселенцев и улучшению мелиоративного состояния новых и старых земель [3- А], [7- А], [17- А].

- анализ процесса развития сельского хозяйства в районах Кулябской области за исследуемый период показывает, что значительный импульс расширению посевных площадей дали ирригационно-мелиоративные работы и освоение вновь освоенных земель [4- А], [7- А].

- в 1970-х годах на реке Ёхсу в Кулябской долине проводились масштабные работы по освоению новых земель. [9- А].

- рассмотрение и изучение истории расселения населения горных районов, освоения пустошей и болот Кулябской области показало, что ряд проблем освоения земель и освоения пустошей до сих пор не решены и создали новые проблемы.

2. Рекомендации по использованию результатов:

1. Проведение исследований с целью вовлечения пустующих земель региона в сельскохозяйственное производство, расширение площади орошаемых земель, привлечение как можно большего числа людей из этой местности к прибыльной сельскохозяйственной деятельности и т.п.

2. Разработать перспективный план переселения для освоения пустующих и вновь осваиваемых земель для размещения трудовых ресурсов.

3. Рациональное использование земельного фонда региона и применение новых агротехнических приемов в сельскохозяйственных работах, обеспечивающих получение высоких урожаев при низком расходе воды и удобрений.

4. Кадрами решаются все вопросы. Поэтому вопрос подготовки местных специалистов — это вопрос, который необходимо решать быстро. Сегодня сельское хозяйство также требует высоких технологий. Цифровые технологии широко применяются в сельском хозяйстве, и мы не должны оставаться в стороне от этого процесса.

5. В целях решения проблем, существующих в аграрном секторе, Правительством Республики совместно с учеными и специалистами в этой области была разработана и представлена конкретная программа по восстановлению всех фермерских хозяйств страны. В этих программах

предусматривались комплексные меры по устранению проблем и повышению уровня и качества жизни населения вновь образованных регионов.

6. Привлечение иностранных инвестиций для дальнейшего развития сельскохозяйственной деятельности и получения необходимого урожая с орошаемых земель и т.п. и в этом контексте пересмотр всей аграрной политики в республике с целью эффективного использования земельного фонда республики и организации на этих землях конкурентоспособного на мировых рынках, особенно в сопредельных и развивающихся странах, производства продукции.

7. Расширение площадей сельскохозяйственных угодий за счет вовлечения в сельскохозяйственный оборот пахотных земель, выведенных из сельскохозяйственного оборота по разным причинам. Также планируется расширение орошаемых сельскохозяйственных угодий путем выравнивания и разравнивания холмов и орошения этих земель через пластиковые трубы.

8. В современных условиях, когда количество питьевой воды на Земле сокращается, необходимо рациональное водопользование и эффективное использование проточной воды, а также охрана ледников внутри страны и проведение различных акций, связанных с защитой ледников как основного источника питьевой воды: «Таджикистан – страна чистых вод», «Мы защищаем ледники» и т.п.

9. В целях предотвращения миграции населения региона в Российскую Федерацию разработать целевую программу по обеспечению населения рабочими местами и вовлечению в сельскохозяйственный оборот бывших неиспользуемых земель Кулябской области. Незамедлительно решить проблемы молодежи, такие как обеспечение работой, жильем и другими достойными условиями жизни.

10. Если мы хотим улучшить уровень и качество жизни населения нашей страны, мы должны в первую очередь подумать о сельской местности и ее населении. Давайте разумно и экономно использовать землю, воду, воздух и другие ресурсы нашей Родины. Для каждой страны истинным богатством ее народа является его народ, который мы должны защищать, развивать и

объединять. Тогда мы с гордостью достигнем всех поставленных перед собой целей.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ВЫВОДЫ ДИССЕРТАЦИИ НАШЛИ ОТРАЖЕНИЕ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА

1. Статьи в рецензируемых научных журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Садбарги Исо. Социально-бытовые и культурные изменения в жизни покорителей целины / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Вестник Таджикского национального университета. Серия общественных наук. – №8. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарълума. – ISSN 2074-1847, 2021 – С.40-48.

[2-А]. Садбарги Исо. Чалби мальбурии сокинони ноъияъои кўнӣ ва наздиқӯнӣ ба ноъияъои навтаъсиси вилояти Кӯлоб (с.1940-1960) / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Паёми ДМТ. – 2023. – №11. – Қ.2. – С.62-67.

[3-А]. Садбарги Исо. Таъсис додани хоҷагиҳои муҳочиршуда дар вилояти Кӯлоб дар солҳои 20-80-уми асри XX / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Паёми ДМТ. – 2023. – №12. – Қ.2. – С.50-54.

[4-А]. Садбарги Исо. Таърихи муҳочиркунӣ аз ноҳияҳои куҳӣ ва наздикуҳии вилояти Кӯлоб ба мавзеҳои водии минтақа / Садбарги Исо // Паёми ДМТ. – 2024. – №5. – С.68-72.

[5-А]. Садбарги Исо. Зарурати таърихии амалӣ гардидани чорабиниҳои муҳолиравӣ ва азхудкунии заминҳои навқорам дар вилояти Кӯлоб / Садбарги Исо // Паёми ДМТ. – 2024. – №6. – Қ.1. – С.51-56.

[6-А]. Садбарги Исо. Зарурияти таърихии тайёр кардани мутахассисони хоҷагии қишлоқ барои вилояти Кӯлоби Тоҷикистон (солҳои 1930 - 1950) / Садбарги Исо // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (Нашрияти ДДОТ ба номи Садриддин Айни). – 2024. – № 2 (109). – С.247-251.

[7-М]. Садбарги Исо. Инъикоси сабабҳои таърихии муттаҳид намудани хоҷагиҳои кишоварзӣ дар минтақаи Кӯлоб дар васоити ахбори умум (солҳои

1950-1970) / Садбарги Исо // Паёми ДМТ. – №6. – Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарчума. – ISSN 2074-1847, 2025 – С.110-115.

2. Статьи, опубликованные в других изданиях:

[8-А]. Садбарги Исо. Освещение проблемы ирригации и освоения целинных земель центральных и южных районов Таджикистана в исторических трудах отечественных ученых (60-80-е годы XX века) / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Маводи конфронси илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Нақши Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шохтемур дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ”, ДАТ ба номи Шириншоҳ Шохтемур, ш. Душанбе. – 2018. – 9-10 февр. – С.265-272.

[9-А]. Садбарги Исо. Анализ состояние и строительство Кызылсу-Яхсуйской и Пархаро-Чубекской оросительных систем (20-е-60-е гг. XX в.) / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Материалы научно-теоретической международной конференции “Роль и значение наследия Абубакра Мухаммада Ибн Закарийа Ар-Рази для средневекового мира и современной цивилизации”, КТГУ им. Носира Хусрава, г. Курган-Тюбе. – 2016. – 19 нояб. – С.273-277.

[10-А]. Садбарги Исо. Вклад Джаббора Расулова в развитии мелиорации, ирригации и освоении новых земель центральных и южных районов Таджикистана (1961-1982 гг.) / Садбарги Исо // Вестник КТГУ им. Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2017. – №1/1(43). – С.50-61.

[11-А]. Садбарги Исо. Патриотизм таджиков при строительстве Пархаро-Чубекской оросительной системы / Садбарги Исо, Наботов Ф.С. // Материалы международной научно-практической конференции “Использование краеведческих материалов как способ воспитания национальной гордости и любви к Родине в процессе исследования и изучение учебных предметов в средних общеобразовательных школах и высших учебных заведениях”, БГУ им. Носира Хусрава, г. Бохтар. – 2018. – 19-20 окт. – С.169-180.

[12-А]. Садбарги Исо. Развитие строительства Пархаро-Чубекской оросительной системы и ее народно-хозяйственное значение / Садбарги Исо //

Вестник БГУ им. Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2019. – №3/3(67). – С.64-71.

[13-А]. Садбарги Исо. Аҳамияти иқтисодиву сиёсии шабакаи обёрии Фархору Чӯбек / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Маводи конференсияи факултети илмӣ-назариявӣ зери унвони “Ҷавонон ва пешрафти илмию техники” бахшида ба 22-солагии Ваҳдати миллӣ ва Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон, факултети таърих ва ҳуқуқи ДДБ ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар. – 2019. – 23 май. – С.49-54.

[14-А]. Садбарги Исо. Осуществление переселенческих мероприятий и освоение новых земель в Кулябской зоне Хатлонской области / Садбарги Исо // Вестник БГУ им. Носира Хусрава. Серия общественных наук. – 2020. – №3/3(67). – С.51-57.

[15-А]. Садбарги Исо. Историческое значение строительства Пархаро-Чубекской оросительной системы / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Материалы научно-практической международной конференции “V – е Артучевские чтения”, посвященной «Актуальным вопросам филологических, социально-гуманитарных и естественных наук в современное время», 4-6 июля 2023 г. в Таджикском педагогическом институте в г. Пенджикент. – С.702-708.

[16-А]. Садбарги Исо. Вклад Бубнова М.А. в исследованиях горных регионов Таджикистана / Садбарги Исо, Абдуназарова М.Х. // Международный научно-практический журнал «Endless Light in Science» Международного исследовательского центра «Endless Light in Science», 25.06.2023. – С.1020-1024.

[17-А]. Садбарги Исо. Культурно-бытовые условия переселенческих хозяйств / Садбарги Исо, Алимов Д.Х. // Международный научно-практический журнал «Endless Light in Science» Международного исследовательского центра «Endless Light in Science». – 2024. – 26 февр. – С.175-184.

[18-А]. Садбарги Исо. Натиљаҳои таърихӣ муъолиркуни ба ноҳияҳои ҷануби Тоҷикистон (солҳои 20-30-юми асри XX) / Садбарги Исо, Ирматова Ш. // Международный научно-практический журнал «Endless Light in Science» Международного исследовательского центра «Endless

Light in Science». – 2024. – 26 февр. – С.170-175.

[19-А]. Садбарги Исо. Аз таърихи муҳочиркунӣ аз ноҳияҳои кӯҳӣ ва наздикуҳии вилояти Кӯлоб ба мавзӯҳои водии минтақа / Садбарги Исо // Маводи Анҷумани илмӣ-амалии байналмиллалии “Хонишҳои VI – ӯми Артуҷ” бахшида ба “Масоили мубрами илмҳои педагогӣ, иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар замони муосир”, 4-6 июли соли 2024 дар Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. Ҷилди II. – С.199-206.

[20-М]. Садбарги Исо. Зарурияти таърихӣ муттаҳид намудани колхозу совхозҳои минтақаи Кӯлоб дар ВАО / Садбарги Исо // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши ВАО дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди фарҳангу тамаддунҳо», 11-12 апрели соли 2025 дар ДДБ ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар. – С.86-91.

[21-М]. Садбарги Исо. Масъалаҳои мубрами муҳочирати дохиливилоятии минтақаи Кӯлоб дар давраи ҷангӣ ва баъдиҷангӣ (солҳои 1941-1950) / Садбарги Исо // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши шаҳрвандони Тоҷикистон дар таъмини Ғалаба дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)», 2-3 майи соли 2025 дар ДДБ ба номи Носири Хусрав, ш. Бохтар. – С.385-394.

РҶҶХАТИ САРЧАШМА ВА АДАБИЁТ:

I. Маводи бойгонӣ:

[1] Бойгонии давлатии таърихи навини Ҷумҳурии Тоҷикистон (БДТН ҚТ). // Ф.1. – Р.1. – П.118. – В.41.

[2] БМД ҚТ. – Ф.1566. – Р.1. – П.239. – В.19 // Списки переселенцев из разных районов республики в Пархарский район.

[3] Бойгонии Вазорати кишоварзии ҚТ (Бойгонии ВК ҚТ). – Ф. 1672,1748. Ҳисоботи солонаи колхозу совхозҳо.

[4] Бойгонии Вазорати мелиоратсия ва хоҷагии оби ҚТ (Бойгонии ВМ ва ХО ҚТ). – Ф. 3, 13, 27, 197, 203, 229, 475, 1609, ҳисоботи солонаи солҳои 1942 ва 1945.

[5] Бойгонии давлатии вилояти Хатлон дар (БДВ Хатлон - ГАХО) в ш. Кӯлоб. – Ф.7. – Р.1. – П.118; Ф.7. – Р.1. – П.119; Ф.7. – Р.1. – П.140; Ф.229 – Р.1. - Шабакаи обёрии Қзилсу-Яхсу; Ф.197. – Оп.1 // Шабакаи обёрии Фархору Чӯбек.

[6] Бойгонии давлатии таърихи навини Тоҷикистон (БДТН ҚТ - ГАНИ РТ). – Ф.1, 3, 9, 13, 36, 122, 146, 4414, 4415, 1609.

[7] Бойгонии давлатии таърихи навини Ҷумҳурии Тоҷикистон (БДТН ҚТ). – Ф.3. – Р.100. – П.10. – В.15.

[8] Бойгонии марказии давлатӣ (БМД ҚТ - ЦГА РТ). – Ф.10, 18, 20, 26, 27, 117, 127, 146, 168, 197, 203, 229, 288, 475, 1499, 1514, 1566, 1568, 1613, 1672, 1747, 1748.

[9] Бойгонии ҷорӣ минтақаи Кӯлоби Идораи оби вилояти Хатлон.

II. Санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ

[10] Компартия Тоҷикистона в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК КПТ. Т.I. – Душанбе, 1988.

[11] Контрольные цифры развития народного хозяйства СССР за 1959-1965 гг. – М., 1959.

[12] Ленинская аграрная политика КПСС. Сборник важнейших документов (март 1965-июнь 1978 гг.). – М., 1978.

[13] Материалы XXIII съезда КПСС. – М., 1966.

[14] Отчет Организационного бюро ЦК КП(б) в ТЧМШС. К первой Всетаджикской партконференции (1925-1927 гг.) [Текст]. – Душанбе, 1927. – С.33.

[15] Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967 гг.). – М., 1968.

[16] Решения партии и правительства по сельскому хозяйству (1965-1971 гг.). – М., 1971.

III. Монография ва мақолаҳои илмӣ:

[17] Абдурашитов, Ф.М. Исторический опыт переселенческой политики в Таджикистане (1924-1990 гг.) [Текст] / Ф.М. Абдурашитов – Душанбе, 2015. – 400 с.

[18] Абулхаев, Р.А. Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственном строительстве и освоение новых земель в Таджикистане [Текст] / Р.А. Абулхаев – Душанбе, 2006. – 185 с.

[19] Абулхаев, Р. А. Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане [Текст] / Р.А. Абулхаев.– Душанбе: Дониш, 1988. – 288 с.

[20] Абулхаев, Р.А. Вопросы новейшей истории таджикского народа. Часть 2. [Текст] / Р.А. Абулхаев. – Душанбе, 2016. – С.111-294.

[21] Абулхаев, Р.А. Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1961-1985 гг.) [Текст] / Р.А. Абулхаев. – Душанбе: Дониш, 1991. – 335 с.

[22] Алимов, Д.Х. Водохозяйственное строительство и освоение целинных земель южных районов Таджикистана (20-80-е годы XX в.) [Текст] / Д.Х. Алимов. – С.184.

[23] Ананьев, А.Г. Водное хозяйство ТАССР [Текст] / А.Г. Ананьев // В кн.: Народное хозяйство Таджикистана. – Душанбе, 1926. – С.4-12.

- [24] Антоненко, Б.А. Аграрные преобразования в доколхозном таджикском кишлаке [Текст] / Б.А. Антоненко. – Душанбе: Дониш, 1987. – 293 с.
- [25] Ахмедов, А. Ирригация в Таджикистане [Текст] / А. Ахмедов. – Сталинабад, 1957. – 46 с.
- [26] Ахмедов, Х. КПСС в борьбе за интенсификацию хлопководства [Текст] / Х. Ахмедов. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 131 с.
- [27] Ахмедов, Х. За прогрессивные методы в хлопководстве [Текст] / Х. Ахмедов. – Душанбе: Ирфон, 1969. – 212 с.
- [28] Бабаева, Х.К. Дехқонони колхозӣ ғаъолони соҳтмони сотсиализм [Матн] / Х.К. Бабаева. – Душанбе, 1986. – 148 с.
- [29] Бабынин, Б. Перспектива роста населения СССР в 1927/28-1932/33 годах [Текст] / Б. Бабынин // Плановое хозяйство. – 1928. – №10. – С.320-338.
- [30] Бартольд, В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия [Текст] / В.В. Бартольд // Соч. Т.І. – М.: Изд-во Восточ.литер., 1963. – 761 с.
- [31] Вопросы гидротехники. – 1970-1980 гг.
- [32] Гадоев, А. Союз и дружба в делах. О деятельности Компартии Таджикистана по дальнейшему укреплению союза рабочего класса с колхозным крестьянством в ходе осуществления аграрной политики КПСС (1959-1975 гг.) [Текст] / А. Гадоев. – Душанбе: Ирфон, 1990. – 240 с.
- [33] Гидротехника и мелиорация. – 1970-1980 гг.
- [34] Ғоибов, Ғ. Таърихи Хатлон: аз оғоз то имрӯз [Матн] / Ғ. Ғоибов. – Душанбе, 2006. – 907 с.
- [35] Гулямов, Я.Г. История орошения Хорезма с древнейших времен до наших дней [Текст] / Я.Г. Гулямов. – Ташкент, 1957. – 313 с.
- [36] Достӣ, Шариф. Таърихи Хатлон. Очерки мухтасар [Матн] / Шариф Достӣ. – Кӯлоб: Сада, 1999. – 516 с.
- [37] Зеймаль, Т. И. Древние и средневековые каналы Вахшской долины [Текст] / Т.И. Зеймалӣ // Страны и народы Востока. Вып.10. – М., 1971. – С.39-47.
- [38] Земельно-водная реформа в Средней Азии. Доклад Средазбюро ЦК ВКП(б) [Текст]. – Ташкент, 1926. – 300 с.

[39] Иванов, Ф.Н. Из опыта работы Компартии Таджикистана по организационно-хозяйственному укреплению колхозов (1946-1965 гг.) [Текст] / Ф.Н. Иванов. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 126 с.

[40] Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР (1938-1958 гг.). Т.II. (Сб. докум. и материалов) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 638 с.

[41] Из истории культурного строительства в Таджикистане / Сборник документов и материалов (1941-1960 гг.) [Текст]. – Душанбе, 1972. – 560 с.

[42] Из истории совхозного строительства в Таджикской ССР (1929-1970 гг.). Сб. докум. и материалов [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 384 с.

[43] Иркаев, М. И., Сафаров П. Роль Компартии в превращение дехкан в активных строителей социализма [Текст] / М.И. Иркаев, П. Сафаров. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 90 с.

[44] Исламов, Н., Козачковский В., Нальский Я., Промтов А. Таджикская ССР. Краткий историко-экономический очерк [Текст] / Н. Исламов, В. Козачковский, Я. Нальский, А. Промтов. – М.: Госиздат политлитературы, 1958. – С.158.

[45] История таджикского народа (В 6-ти томах). Т.V. Новейшая история (1917–1941 гг.) [Текст]. – Душанбе, 2004. – 752 с.

[46] История таджикского народа. Т.III. Кн.2. (1938-1963 гг.) [Текст]. – М.: Наука, 1965. – 270 с.

[47] История таджикского народа. Т.VI. Новейшая история (1941-2010 гг.) [Текст]. – Душанбе, 2011. – 688 с.

[48] Касымов, А., Хамраев, М. Развитие орошения земель Советского Таджикистана [Текст] / А. Касымов, М. Хамраев. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 192 с.

[49] Колхозно-совхозное производство Таджикистана (1965-1970 гг.) [Текст]. – Душанбе, 1975.

[50] Коночкин, В.Г. Тридцать лет спустя [Текст] / В.Г. Коночкин // Говорят строители социализма в Таджикистане. – Душанбе, 1967.

[51] Курбанова, Ш.И. Переселение. Как это было? [Текст] / Ш.И. Курбанова.

– Душанбе. Ирфон, 1993. – 85 с.

[52] Масов, Р.М. Историография социалистического сельского хозяйства в Таджикистане (1917-1967 гг.) [Текст] / Р.М. Масов. – Душанбе: Дониш, 1974. – 127 с.

[53] Миронов, Н., Хамраев, М. Осуществление ленинской идеи орошения в Таджикистане [Текст] / Н. Миронов, М. Хамроев. – Душанбе, 1970. – 110 с.

[54] Миронов, К.И. Борьба Компартии Таджикистана за мелиорацию и механизацию в хлопководстве (1945-1965 гг.) [Текст] / К.И. Миронов. – Душанбе, 1975. – 226 с.

[55] Мирошниченко С.З. Развитие ирригации в Таджикской ССР [Текст] / С.З. Мирошниченко. – Сталинабад, 1953. – 85 с.

[56] Мухтаров, С. Общественно-производственная деятельность колхозного крестьянства Таджикистана в 1961-1980 гг. [Текст] / С. Мухтаров. – Душанбе: Дониш, 1989. – 119 с.

[57] Набиева Р.А. Женщины Таджикистана в борьбе за социализм [Текст] / Р.А. Набиева. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 276 с.

[58] Народное искусство [Текст]. – Сталинабад: Таджгосиздат, 1956. – С.120.

[59] Народное хозяйства Таджикской ССР в 1971 г. Стат. ежегодник. [Текст]. – Душанбе, 1972.

[60] Народное хозяйство Таджикистана в период формирования экономических предпосылок развитого социализма (1946-1960 гг.) [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1985. – 113 с.

[61] Народное хозяйство Таджикской ССР за 1963. – 246 с.; 1972. – 254 с.; 1973. – 303 с.; 1977. – 206 с.; 1979. – 216 с.; 1982. – 268 с.; 1983. – 269 с.; 1986. – 256 с.; 1987. – 257с.

[62] Очерк истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965 гг.) [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1968. – 435 с.

[63] Очерки истории Компартии Таджикистана. Т.II. (1938-1983 гг.) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 509 с.

- [64] Развитие сельского хозяйства СССР в послевоенные годы (1946-1970 гг.) [Текст]. – М.: Наука, 1972. – 384 с.
- [65] Раҳмон Эмомалӣ. Ислоҳоти иқтисодӣ – тақозои замон [Матн] / Э. Раҳмон. – Истиқлолияти Тоҷикистон ва бедории миллӣ. (ибора аз 8 ҷилд). – Душанбе, 2006-2010.
- [66] Саидмуродов, Х.М. Построение фундамента социалистической экономики в сельском хозяйстве Таджикистана [Текст] / Х.М. Саидмуродов. – Душанбе, 1965. – 243 с.
- [67] Саидмуродов, Х.М. Вазъи ҳозира ва нишонаҳои рушди комплекси ҳудудӣ-истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ [Матн] / Х.М. Саидмуродов. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 112 с.
- [68] Сельское хозяйства Таджикистана. – 1950-1980 гг.
- [69] Скоробогатов И.М. Компартия Таджикистана в послевоенный период (1945-1953 гг.) [Текст] / И.М. Скоробогатов. – Душанбе: Таджикгосиздат, 1963. – 150 с.
- [70] Советский Таджикистан за 60 лет. – Душанбе, 1984.
- [71] Справочник партийного работника. – 1960-1980 гг.
- [72] Султанов Ш.М. Партийное руководство культурным строительством в условиях развитого социализма [Текст] / Ш.М. Султонов. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 446 с.
- [73] Таджикистан в цифрах. Стат. агентство при Президенте РТ. – Душанбе, 2011.
- [74] Таджикистан за 40 лет. Стат. сборник. – Душанбе, 1964.
- [75] Тромбачев С. П. Предварительные материалы к вопросу о развитии ирригационного строительства в Средней Азии // Вестник ирригации. [Текст] / С.П. Тромбачев – 1925. – №12. – С.3-20.
- [76] Турсунов А. Торжество ленинских идей электрификации в республиках Средней Азии [Текст] / А. Турсунов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 291 с.
- [77] Ударник Вахшстроля. – 1931-1940 гг.

[78] Усманов Р. Компартияи Тоҷикистон ва сохтмони совхозҳо [Текст] / Р. Усманов. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 122 с.

[79] Халиков И. Борьба республик Средней Азии за орошение крупных целинных массивов [Текст] / И. Халиков. – Ташкент: Фан, 1982. – 152 с.

[80] Хамраев М. Деятельность Компартии по развитию ирригации в Таджикистане (1924-1938 гг.) [Текст] / М. Хамраев. – Душанбе: Дониш, 1972. – 330 с.

[81] Хамраев М. Развитие ирригации Советского Таджикистана в период упрочения социализма [Текст] / М. Хамроев. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 106 с.

[82] ЦСУ Таджикской ССР за годы советской власти. – Душанбе, 1965.

[83] Ишанов И.А. Бухарская Народная Советская Республика [Текст] / И.А. Ишанов. – Ташкент: Узбекистан, 1969. – С.329.

[84] Шокиров Б. Деятельность Кулябской областной партийной организации по укреплению колхозов и их организационно-хозяйственному управлению // Партийное руководство хозяйством. Вып.11. [Текст] / Б. Шокиров. – Душанбе, 1974. – С.49.

[85] Экономические науки (1958-1965 гг.)

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

[86] Абдурашитов, Ф.М. Исторический опыт переселенческой политики в Таджикистане: 1924–1990 гг.: дисс... д-ра ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Абдурашитов Фозил Маматович. – Душанбе, 2014. – 305 с.

[87] Абдурашитов, Ф.М. Развитие ирригации и освоения новых земель в Вахшской долине (1960-1985 гг.). Дисс... канд. ист. наук. [Текст] / Абдурашитов Фозил Маматович. – Душанбе – Душанбе, 1999. – 151 с.;

[88] Абулхаев, Р.А. Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1946-1985 гг.): дис. ... д-ра истор. наук в форме научного доклада: 07.00.02 [Текст] / Абулхаев Ракиб Абулхаевич. – Душанбе, 1992. – 47 с.

[89] Антоненко, Б.А. Подготовка массовой коллективизации в сельском хозяйстве Таджикистана (1925-1929 гг.): дисс...канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Антоненко Борис Анатольевич. – Сталинабад, 1957. – 150 с.

[90] Артыков, А.А. Миграционные процессы в Таджикистане (конец XX-начало XXI вв.). Дисс...канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст]. / Артыков Абдурафик Абдуманонович – Душанбе, 2011. – 171 с.

[91] Ахмедов, Р. Деятельность Компартии Таджикистана по освоению земель (1966-1975 гг.): автореф. дисс... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Ахмедов Р. – Душанбе, 1989. – 22 с.

[92] Бозоров К.Дж. Переселенческая политика правительства РТ в послевоенный период и ее социально-экономическое и культурно-бытовое значение (1946-1965 гг.): дисс... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Бозоров Киличджон Джумаевич. – Душанбе, 2002. – 183 с.

[93] Курбанова Ш.И. Переселение дехканских хозяйств и освоение целинных земель в Вахшской долине Таджикистана, 1924-1941 гг.: дис... канд. ист. наук: 07.00.01 [Текст] / Курбанова Ширин Исмаиловна. – Душанбе, 1993.

[94] Курбонова Х.Дж. История ирригационного строительства и освоение новых земель в Дангаринской степи (60-е и первая половина 80-х годов): дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Курбонова Хилолби Джумаевна. – Душанбе, 1999. – 176 с.

VI. Мақолаҳои илмӣ дар ВАО:

А) Мақолаҳо дар мачаллаҳо:

[95] Джураев С.И. Развития ирригации Советского Таджикистана // Хлопководство. – 1964. – №10. – С. 13-15.

[96] Маданияти Тоҷикистон. – 1957. – №8. – С.81.

[97] Мухаммедов Т.М. Водохозяйственное строительство в Таджикистане // Гидротехника и мелиорация. – 1967. – №10. – С.5-7.

Б) Мақолаҳо дар рӯзномаҳо:

[98] Агитатор Таджикистана (1950-1990 гг.).

[99] Известия (1950-1980 гг.).

[100] Коммунист Таджикистана (1930-1990 гг.).

[101] Комсомолец Таджикистана (1930-1990 гг.).

[102] Кулябская правда (1950-1990 гг.).

[103] Курган-Тюбинская правда (1950-1990 гг.).

[104] Поселок для переселенцев // Коммунист Таджикистана. – 1930. – 15. – дек.

[105] Правда (1930-1990 гг.);

[106] Тоҷикистони Советӣ (солҳои 1930-1990).

[107] Шарифов Д. Ба кор андохтан ва тараққӣ додани аввалин корхонаҳои саноатӣ дар шаҳри Кӯлоб // Ҳақиқати Кӯлоб. – 1974. – 26 март.

Аннотатсия

ба автореферати диссертатсияи Садбарги Исо дар мавзуи “Таҷрибаи таърихии муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон (солҳои 1924-1991)” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.02. – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) пешниҳод гардидааст

Диссертатсия ба таҳқиқу омӯзиши таҷрибаи таърихии муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон (солҳои 1924-1991) бахшида шудааст. Мавзуи рисолаи диссертатсионӣ амалан нахустин таҳқиқоти алоҳида, комплексӣ дар таърихшиносии ватанӣ ба ҳисоб меравад, ки дар пояи сарчашмаҳои таърихӣ, адабӣ, суҳбатҳо бо иштирокчиёни ин давра, таҳқиқоти муҳаққиқони тоинкилобии рус, шуравӣ, ватанӣ ва хориҷӣ таълиф шудааст. Тадқиқоти мазкур кӯшиши аввалинест, ки дар доираи диссертатсияи номзадӣ таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон дар солҳои шуравӣ мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор дода шудааст.

Мақсади асосии таҳқиқоти илмӣ мазкур дар пояи ахбори сарчашмаҳо, тадқиқотҳои илмӣ, осори муҳаққиқон таҳлилу баррасии таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон, тавсифи муҳимтарин рӯйдодҳои сиёсии он давра, муайян намудани нақшу мақоми сохторҳои давлатӣ, дар мисоли муҳочирони дохиливилоятӣ дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ин кишвар ба ҳисоб меравад.

Мавзуи таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоб, қисми муҳими таърихи муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳад ва аз ин лиҳоз таъкики ин мавзӯ на танҳо дар пешрафти таърихи халқи тоҷик, балки барои ғанӣ гардонидани таърихи Тоҷикистон мусоидат мекунад. Таҳқиқоти таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар вилояти Кӯлоб аз соли 1924 то соли 1991–ро дар бар мегирад. Ба характери байнифанӣ доштани худ нигон накарда, мавзуи мазкур барои таъкики илми таърих ва соҳаи муҳочират аҳаммияти калон дорад.

Дар диссертатсия ба инъикоси таҷрибаи таърихии муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам дар яке аз минтақаҳои Тоҷикистон - вилояти Кӯлоб дар солҳои шуравӣ ва соҳтмони иншоотҳои ирригатсионӣ бо дастовардҳои прогресси илму техника тавачҷуҳи муҳим зоҳир карда мешавад. Дар чараёни таҳқиқот баробари маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ, маводҳои бойгонӣ, адабиёти илмӣ, монографияҳо, маводҳои ВАО, диссертатсияҳо ва авторефератҳо дар самти омӯзиши таърихи муҳочиркунӣ ва истифодаи заминҳои бекорхобида, истифода шудаанд.

Таҳлилу омӯзиши маводи сарчашмаҳо, адабиёти илмӣ, андешаҳои концептуалии муҳаққиқони таърихи муҳочиркунӣ ва азхудкунии заминҳои наворам собит месозад, ки ин вилоят яке аз вилоятҳои муҳими Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, таърих ва рушди иқтисодии он як ҷузъи таркибӣ ва ҷудонашавандаи таърих ва рушди иқтисодии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Дар тадқиқот барои боз ҳам амиқтар, ҳамаҷониба омӯхтан ва идомаи пажӯҳишҳои минбаъдаи мавзуи мазкур, истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, тавсияҳо ва пешниҳоди мушаххас манзур мегардад.

Вожаҳои калидӣ: Тоҷикистон, муҳочират, муҳочирон, муҳочирони дохиливилоятӣ, заминҳои бекорхобида, азхудкунии заминҳо, заминҳои наворам, кӯчидани аҳолии бумӣ, манотиқи қуҳсор, иқтисоди бозоргонӣ, туғайзорҳо, гардиши кишоварзӣ, ноҳияҳои пахтакор, ирригатсия, иқтисодиёт.

Аннотация

на автореферат кандидатской диссертации Садбарги Исо по теме “Исторический опыт переселения и освоения целинных земель в Кулябской области Таджикской ССР (1924-1991 гг.)”, на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - Отечественная история (история таджикского народа)

Диссертация посвящена исследованию исторического опыта миграции и освоения новых земель в Кулябской области Таджикской ССР (1924-1991 гг.). Тема диссертации считается практически первым отдельным, комплексным исследованием отечественной историографии, созданным на основе исторических источников, литературы, бесед с участниками этого периода, исследований российских, советских, отечественных и зарубежных дореволюционных ученых. Данное исследование является первой попыткой в рамках кандидатской диссертации изучить историю миграции и освоения новых земель в Кулябской области Таджикской ССР в советские годы.

Основной целью данного научного исследования на основе сведений источников, научных исследований, работ исследователей является анализ истории миграции и освоения новых земель в Кулябской области Таджикской ССР, описание важнейших политических событий того периода, определение роли и статуса государственных структур на примере внутривилитарных мигрантов в политической, социальной, экономической и культурной жизни этой страны.

Тема истории миграции и освоения новых земель в Кулябской области составляет важную часть миграционной истории Республики Таджикистан, и поэтому изучение этой темы способствует не только развитию истории таджикского народа, но и обогащению истории Таджикистана. Исследования охватывают историю миграции и освоения новых земель в Кулябской области, начиная с 1924 года и заканчивая 1991 годом. Несмотря на свой междисциплинарный характер, данная тема имеет большое значение для изучения исторической науки и области миграции.

В диссертации особое внимание уделяется отражению исторического опыта миграции и освоения новых земель в одном из регионов Таджикистана - Кулябской области в советские годы и строительству ирригационных сооружений с достижениями научно-технического прогресса. В ходе исследования наряду с данными исторических источников использовались архивные материалы, научная литература, монографии, материалы СМИ, диссертации и авторефераты в направлении изучения истории миграции и освоения залежных земель.

Анализ и изучение материалов источников, научной литературы, концептуальных мнений исследователей истории миграции и освоения новых земель доказывает, что эта область является одной из важных областей Таджикистана, ее история и экономическое развитие являются неотъемлемой частью истории и экономического развития Таджикистана.

Для того, чтобы еще глубже, всесторонне изучить и продолжить дальнейшие исследования по данной теме, предлагается практическое применение результатов исследований, рекомендаций и конкретных предложений.

Ключевые слова: Таджикистан, миграция, мигранты, внутриобластные мигранты, пустующие земли, освоение земель, вновь возделываемые земли, переселение коренного населения, горные районы, рыночная экономика, тугай, сельскохозяйственный оборот, хлопководческие районы, ирригация, экономика.

Abstract

to the abstract of the PhD thesis of Sadbarga Iso on the topic “Historical experience of resettlement and development of virgin lands in the Kulyab region of the Tajik SSR (1924-1991)” for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 07.00.02 - National history (history of the Tajik people)

The dissertation is devoted to the study of the historical experience of migration and the development of new lands in the Kulyab region of the Tajik SSR (1924-1991). The topic of the dissertation is considered to be almost the first separate, comprehensive study of Russian historiography, created on the basis of historical sources, literature, conversations with participants of this period, research by Russian, Soviet, domestic and foreign pre-revolutionary scientists. This study is the first attempt within the framework of a PhD thesis to study the history of migration and development of new lands in the Kulyab region of the Tajik SSR during the Soviet years.

The main purpose of this scientific research, based on information from sources, scientific research, and research papers, is to analyze the history of migration and the development of new lands in the Kulyab region of the Tajik SSR, describe the most important political events of that period, determine the role and status of government structures using the example of intra-military migrants in the political, social, economic and cultural life of this country.

The topic of the history of migration and the development of new lands in the Kulyab region is an important part of the migration history of the Republic of Tajikistan, and therefore the study of this topic contributes not only to the development of the history of the Tajik people, but also to the enrichment of the history of Tajikistan. The research covers the history of migration and development of new lands in the Kulyab region since 1924 and ending in 1991. Despite its interdisciplinary nature, this topic is of great importance for the study of historical science and the field of migration.

The dissertation pays special attention to the reflection of the historical experience of migration and development of new lands in one of the regions of Tajikistan - the Kulyab region in the Soviet years and the construction of irrigation facilities with scientific and technological progress. In the course of the research, along with data from historical sources, archival materials, scientific literature, monographs, media materials, dissertations and abstracts in the direction of studying the history of migration and development of fallow lands were used.

The analysis and study of materials from sources, scientific literature, and conceptual opinions of researchers on the history of migration and the development of new lands proves that this area is one of the important areas of Tajikistan, its history and economic development are an integral part of the history and economic development of Tajikistan.

In order to further, comprehensively study and continue further research on this topic, the practical application of research results, recommendations and specific proposals is proposed.

Keywords: Tajikistan, migration, migrants, intra-regional migrants, agricultural land, land development, newly cultivated land, resettlement of indigenous people, mountainous areas, market economy, tugai, agricultural turnover, cotton-growing areas, irrigation, economy.

Сдано в печать 25.05. 2025 г.
Подписано в печать 25.05. 2025 г.
Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Тираж 100 экз.

Отпечатано в типографии
Министерства образования и науки РТ
г. Душанбе, ул. Лахути 6, 1 проезд